

ZADRUŽNA SVOJINA I VRAĆANJE IMOVINE ZADRUGAMA

Народна библиотека
Србије

1461081

10 = 143983879

ZADRUŽNA SVOJINA I VRAĆANJE IMOVINE ZADRUGAMA

Izdanje povodom 70-godišnjice osnivanja
Saveza zemljoradničkih zadruga u Novom Sadu

Novi Sad, decembar 1998. godine

ZADRUŽNA SVOJINA I VRAĆANJE IMOVINE ZADRUGAMA

Izdavač
Zadružni savez Vojvodine
Mihajla Pupina 25, Novi Sad

Za izdavača
Dr Ljiljana Vasić

Glavni i odgovorni urednik
Mr Vuko Begenišić

Tehnički urednik:
Ladislav Daraboš graf. inž.

Grafička priprema:
SCAN Studio, Novi Sad

Korektor
Vilma Beker-Gaćeša

Štampa
FB Print, Novi Sad

Tiraž
500 primeraka

Pored autora naznačenih uz tekstove,
kratke priloge za ovu publikaciju pripremili su:
mr Vuko Begenišić, mr Vidosav Glavinić, Vladimir Marković,
mr Živan Simić, Milutin Tijanić

SADRŽAJ

ZAŠTO OVA TEMA	5
OSNIVANJE I RAD ZADRUŽNIH SAVEZA	6
ZADRUŽNI SAVEZI POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA	14
ZADRUGA U SAVREMENIM USLOVIMA	
Šta je zadruga	19
Pravno lice, osobena organizacija	19
Vrste zadruga	19
Tri komponente pojma (identiteta) zadruga	20
Šta čini imovinu zadruga	20
Udeli	21
Inovirani zadružni principi	21
Zadružna autonomija	22
ZADRUGA NEMA ZAMENU	
Neminovna obnova zadrugarstva	25
Uspešna zadruga menja selo	26
U zemljama EU: Pedeset hiljada zadruga	27
U svetu 754 miliona zadrugara	28
ZADRUGARSTVO U USLOVIMA TRANZICIJE	
Ekonomski ciljevi svojinske transformacije	29
Tranzicija	30
Zadrugarstvo u tranziciji ka tržišnoj ekonomiji	30
Mnogo prepreka i nepoznanica	31
ZADRUŽNA SVOJINA I IMOVINA	
O svojini	33
Bez zadružne svojine nema razvoja zadrugarstva	33
Zadružna svojina	34
Osobnosti zadružne svojine	34
Formiranje zadružne svojine	34
Svojina i imovina	35
Oblici svojine u zadrugama	36
Svojina i statusne promene zadruga	36
Zadružna imovina stvarana između dva svetska rata	37
Zadružna imovina u društvenoj svojini	37
Zadružna svojina u zakonima – od nastanka do nestanka	38
VRAĆANJE IMOVINE ZADRUGAMA	
Zadruga traže svoje	39
Predrasude o seljaku i zadrugi odlažu vraćanje imovine	39
Zadrugama akcije ili deonice	40
Primena člana 95	40
Vraćanje zemljišta bivšim vlasnicima	41
Kako vratiti otuđenu zadružnu imovinu	42

10285/03

ZAŠTO OVA TEMA

Obeležavajući sedamdeset godina postojanja Saveza zemljoradničkih zadruga Vojvodine, odnosno Zadrugnog saveza Vojvodine, i sto godina od osnivanja Saveza srpskih zemljoradničkih zadruga, čije su članice i osnivači bile zadruge sa teritorije Vojvodine, odlučili smo se da tema o kojoj će se detaljnije govoriti bude „zadružna svojina“. Savezi u svom delovanju su se uvek pa i sada zalagali za stvaranje zadružne imovine, koja bi bila osnov za ekonomsko jačanje zadruga kao celine. Nažalost, odnos prema zadružnoj imovini se kroz istoriju menja – od priznavanja postojanja i pomoći u nastojanju, do potpunog negiranja takvog obika svojine i prenošenja imovine drugim vlasnicima.

Zbog toga tema ove publikacije veoma je aktuelna (vreme promena vlasništva), ali i trajno značajna za jugoslovensko zadrugarstvo.

Najpre, značajno je shvatiti da zadružna svojina, kao jedan od ravnopravnih oblika vlasništva, treba da bude dugoročno opredelenje države koja nastoji da razvija zadrugarstvo u tržišnim uslovima privređivanja. U našem zakonodavstvu skoro četiri decenije nije bilo zadružne svojine! Baz zadružne imovine nema zadružne svojine, a bez zadružne svojine nema stabilnog i trajnog razvoja zadrugarstva – jedna je od mnogih poruka ove publikacije. Zadruga je produkt tržišta i samo u tržišnim uslovima može da pokaže svoje vrednosti.

Kao dokaz ovakvog shvatanja i opredelenja neminovno je zadrugama vratiti imovinu koja je svojevremeno prenetu u nezadružni sektor privređivanja, najčešće u razne kombinata. Organizacionim i statusnim promenama, bez pravnog osnova, zadružna imovina je postala društvena svojina. Dakle, imovina koja je stvorena ulaganjem i radom zadrugara postala je „svačija i ničija“ svojina.

U vreme ZUR-ovog organizovanja privrede, zadruge (tada – kooperacije), uložile su značajna novčana sredstva u prehrambenu industriju, fabrike mineralnih đubriva, pesticida itd., koje su za sada takođe društvena svojina. Prilika je da se zadružni deo ove imovine „prepozna“, proceni i vrati zadrugama – udružiocima sredstava, u vidu akcija ili deonica. Zadruge, dakle, treba da postanu suvlasnici fabrika u koje su ulagale kapital. Na taj način dobiće se jedinstvena linija – tehnološka i ekonomska – od proizvodnje sirovina i materijala za reprodukciju, preko prerade i obrade višeg stepena, do realizacije na tržištu. Lanac proizvodnje povezan svojinskim odnosima, u kome su zadruge.

Sve ovo izgleda logično i pravično, ali u praksi se sporo i nevoljno vraća imovina zadrugama, i dalje je uglavnom uknjižena kao društvena svojina u korišćenju zadruga. Predrasude o seljaku i zadrugi usporavaju vraćanje imovine – jedan je od naslova u ovoj publikaciji. Ne shvata se da je zadruga pravno lice i po svemu nezamenljiva organizacija svojih članova – zadrugara, od izuzetnog privrednog, socijalnog i dr. značaja, posebno u uslovima prevođenja društva u novi sistem privređivanja.

Zbog navedenih i drugih (ne)shvatanja ova publikacija nije namenjena samo zadružnim poslenicima, već i državnim organima, političkim organizacijama, pravosudnim organima, medijima itd. – ukratko, svima koji mogu da utiču na bržu obnovu zadrugarstva.

A obnova našeg zadrugarstva je neminovna jer su zadruge, u toku veka ipo postojanja u svetu i našim krajevima, pokazale svoje neprolazne vrednosti koje su, ne bez razloga, nazvane ZADRUŽNE VREDNOSTI.

Zašto ova tema prilikom obeležavanja jubileja zadružnih saveza – zato što se savezi od nastanka pa do danas zalažu za stvaranje zadružne imovine, kao osnove za razvoj zadrugarstva, bore se za ispravljanje učinjenih grešaka u prethodnom periodu, zalažu se za sprovođenje Zakona o zadrugama, odnosno bore se za njeno vraćanje. To je nit koja spaja ove dve tematske celine, a u isto vreme i jedna od delatnosti Saveza.

Deo priloga u ovoj publikaciji pripremljen je korišćenjem projekta „Svojinska transformacija agrokompleksa u Republici Srbiji“. Naručilac projekta je Republički odbor sindikata poljoprivrede, prehrambene industrije, duvanske industrije i vodoprivrede.

Redakcija

OSNIVANJE I RAD ZADRUŽNIH SAVEZA

Uvod

U XIX veku dolazi do značajnih društvenih i ekonomskih promena koje su uslovljavale i velike socijalne potrebe. Prelazi se sa naturalne na robnu razmenu, odnosno dolazi do nestanka feudalnih kapitalističkih odnosa.

Na teritoriji Vojvodine se ukida Vojna granica a graničari postaju seljaci. Oni su nespremno dočekali promene. Ostaju bez stalnih prihoda, a nisu obezbedili potrebna sredstva za rad, nemaju iskustva u tom poslu i zbog svega toga postaju lak plen raznim zelenošim, trgovcima i sl. Oni, zbog narastajućih dugova, preuzimaju zemljište od graničara. U isto vreme dolazi do raspada porodičnih zadruga,¹ slabe patrijarhalni odnosi, napuštaju se porodice, u potrazi za poslom vrši se pritisak na gradove.

Značajan broj mladih ljudi, bilo da traži posao ili da zbog školovanja, odlazi na Zapad, u razvijenije zemlje, gde se upoznaje sa naprednim idejama kao i načinom života. Poseban značaj se pridavao osnivanju zadruga (Rajfajzenovog tipa) kao ekonomske ali i društveno-sociološke nužnosti. (Cilj je bio da se seosko stanovništvo zaštiti od propadanja, ali i da promeni dosadašnji način života, i osposobi za savremenu poljoprivredu.²

Pored viđenih ljudi toga vremena,³ značajnu ulogu u osnivanju zadruga je imala i pravoslavna crkva. Po nagovoru dr Dorda Natoševića 1873. godine administrator Patrijaršije srpske g. Nikanor Grujić je cirkularnim pismom pozvao sveštenstvo da se aktivno uključi u osnivanje zadruga što su sveštenici i učitelji, po selima, izuzetno rado prihvatili. Posebno treba istaći angažovanje Radoslava Markovića, sveštenika iz Indije.

I država (Ugarska), da bi zaustavila proces osiromašivanja sela i smanjila pritisak na gradove, ali i omogućila prodor kapitala u sela, pomagala je osnivanje i rad zadruga. Već 1846. osniva se zadruga u Bačkom Petrovcu čija je prevashodna funkcija kreditiranje poljoprivredne proizvodnje. Proces formiranja zadruga započeo je posle početka rada ove zadruga, ali nisu sve uspevale da se održe. Od mnogih mogu se pomenuti Zemljodjelska zadruga u Titelu (1868) zatim u Pančevu (1869). Iste godine formirane su zadruga u Sentomašu (Srbobranu), Feledvaru (Bačkom Gradištu). Prva pčelarska zadruga je počela sa radom u Zrenjaninu 1878. godine, a 1883. osnovana je Oračka zadruga u Rumi.

Pravna osnova za osnivanje zadruga je bio ugarski Trgovački zakon⁴ iz 1875. godine, koji je imao posebno poglavlje o zadrugarstvu. U Zakonu je, prvi put, data definicija zadruga kao udruženja lica, jer zadruga se definiše kao „društvo nastalo da uz zajedničko vođenje poslova, a na temelju uzajamnosti, unaprede kredit, privredu, gospodarski rad svojih članova“. Članstvo u zadrugi se pojavljuje kao dvostrani interes, interes lica, koje pristupa zadrugi i interes zadrugara da ga prihvate. Zakon daje okvire za uspostavljanje odnosa ostavljajući dovoljno prostora da svaka zadruga svojim pravilima odredi i detalje. On nije utvrdio postojanje rezervnog fonda i zadržane imovine, ali u završnim odredbama se govori kako se sa njima postupi. Osnovno je da zadrugari iz zadruga iznose samo udele a da se stvorena imovina prenosi drugoj, koja nastavlja na tom terenu sa radom. Kasnije se utvrđuje da se stavlja na raspolaganje Glavnom zadrugom savezu.

Zakon nije precizirao osnivanje viših stepena organizovanja, ali je dao mogućnost da se to i uredi osnivanjem kao svake zadruga.

¹ Računa se da je 90-tih godina prošlog veka 1/3 zemljišta bivših porodičnih zadruga prešla u ruke raznih lihvara. Zaduženost po gazdinstvu je bila oko 60% od vrednosti zemljišta. To je bio samo uknjiženi dug, a stvaran je bio znatno veći.

² Dr Đorđe Natošević je u časopisu „Srpski letopis“, 1865. godine pisao kako se kod Srba mnogo slavi, ne radi, pije, da je stanovništvo neprosvećeno, svi ga varaju, pljačkaju počev od žene da bi nešto sačuvala, pa do države. On je video zadruga kao organizacije kroz koje je moguće da se ti problemi prevaziđu.

³ Lista značajnijih ljudi koji su pomogli razvoj zadrugarstva je široka, ali posebno su se isticali: dr Đorđe Natošević, Jaša Tomić, Svetozar Miletić, Radislav Marković, Pavle Barišić, Aleksandar Sandić, Mihajlo Krstić, Živko Vuletić, Jovan Jovanović Zmaj, Ććim Đermanović i dr.

⁴ Taj Zakon je služio kao pravna podloga zadrugnim organizacijama u Vojvodini, Hrvatskoj i Sloveniji, sve do 1937. kada je donet Zakon o privrednim zadrugama.

Pojava prvih zadruga, povećanje njihovog broja i potreba da se neke aktivnosti objedine, uslovio je da se 1897. godine pet zadruga iz Srema (Sr. Mitrovica, Indije, Neština, Miohova i Bingule), kao i 5 zadruga iz Slovenije dogovore da osnuju Savez srpskih zemljoradničkih zadruga sa sedištem u Zagrebu, koji je počeo sa radom 10. januara 1898. Do registracije 10. februara radio je pod okriljem Srpske banke u Zagrebu. Visoki službenici te Banke Ććim Đermanović i Đorđe Velisavljević⁵ do registracije Saveza radili su na osnivanju zadruga pod firmom Banke, jer je ona uživala veliki ugled i poverenje u svim srpskim regionima. Po registraciji Saveza, Ććim Đermanović prelazi u Savez kao sekretar, a kasnije postaje i upravnik. Iste zadruga koje su osnovale Savez u isto vreme formiraju i Centralnu Kasu, kao centralnu poslovno-kreditnu organizaciju, takođe sa sedištem u Zagrebu. Savez je osnovan sa ograničenim jemstvom, a od 1906. zadruga jemče za rad Saveza sa 20-strukim udelom. Članovi Saveza mogu da budu samo zemljoradničke zadruga Rajfajzenovog tipa, a od 1901. i druge poljoprivredne zadruga.

U prvom polovini godine, u osnivanju, 1898. u Savez je bilo učlanjeno 29, zadruga sa 29 udela, a krajem 1922 – 424 zadruga i 3440 udela.

Savez je osnovan da obavlja revizijsku i poslovnu funkciju. Zakon nije precizirao revizijske poslove, međutim osnivači Saveza su ocenili da im baš ta funkcija nedostaje i u Pravilima Saveza su to i precizirali. Pravilima je rečeno da Savez osniva zadruga, upućuje ih u „pravilno vođenje knjigovodstva i racionalan rad“, te vrši nadzor nad radom zadruga. Realizacija ovih ciljeva vršena je neprekidno i na više načina. Savez je organizovao seminare za knjigovođe, izrađen je Podsetnik u kojem je stajalo koje poslove kada i kako treba uraditi kako bi zadruga „bila uredna i napredna“. Uputstvena su razna cirkularna pisma sa uputstvima o radu i sl. Svaka revizija je prvenstveno bila instruktivna i svi rukovodioci su bili obavješteni o nepravilnostima u radu i podučavani šta treba uraditi, kako bi se oni prevazišli.

Reviziji se poklanjala velika pažnja. Do Prvog svetskog rata u zadrugama je jednom godišnje vršena redovna revizija, a postojala je mogućnost i za vanredne revizije prema potrebama zadruga. U početku rada Saveza, kako je bilo malo zadruga reviziju je vršio samo Ććim Đermanović (sekretar Saveza), a kasnije je povećan broj revizora u Savezu iako su i pojedine poslovne zadruga, kao naročiti poverenici Saveza, vršili reviziju.

U poslovnom delu, Savez afirmiše štednju, jer preko Kase i saradnje sa srpskim bankama prikupljan je novac, uz kamatu, od zadruga i plasiran kod onih kojima je bio potreban, uz obezbeđenje čvrste garancije da će biti vraćen. Međutim, Savez nije osnivaio kreditne zadruga kod kojih je osnovna funkcija kreditiranje već samo zemljoradničke kreditne zadruga, gde je proizvodna funkcija primarna.

On je, takođe, imao negativan odnos i prema nabavno-prodajnim zadrugama.

U ciljevima Saveza bila je zacrtana zajednička nabavka poljoprivrednih sprava, alata, semena i ostalih potreba, kako za poljoprivredu tako i domaćinstva zadrugara. Nabavka se vršila po veleprodajnim cenama i sve do postojanja Saveza tu nije bilo nikakvih problema, odnosno do kraja Prvog svetskog rata. Međutim, Savez nije ulazio u prodaju proizvoda, to je ostavljao zadrugama da same rade. Ovo je predstavljalo veliki minus u radu Saveza.

U 1902. godini Savez je oformio preduzeće za eksploataciju kestenove i bukove šume. Preduzeće je zakupilo šumu, a zadrugari okolnih zadruga su seklili, pravili razne alatke i sprave koji su prodavani preko preduzeća. U saradnji sa Hrvatskom poljodjelskom bankom, 1907. Savez je dobio koncesiju za podizanje svilarstva. U ovaj posao uveden je i ortak Savezov, Srpska banka. Savez je propagirao gajenje svilene bube, brinuo se o proizvodnji, a banka je vršila otkup i prodaju čaura.

⁵ Ććim Đermanović je rođen 1858. u selu Glavičani pored Dvora na Uni. Po završetku gimnazije zapošljava se u državnoj službi i studira filozofiju, a 1895. prelazi u Srpsku banku. U narednom periodu studira zadrugarstvo u Nemačkoj i Austriji, što želi i da prenese na ova područja. Po formiranju Saveza i Kase biran je za sekretara Saveza i poslovođu Kase a 1908. po spajanju Saveza i Kase, za upravnika Saveza. Na toj funkciji je ostao do 1920. godine. Kao upravnik naročito se istakao na arendiranju zemljišta u ime Saveza i osnivanju oglednih ekonomija Saveza.

Đorđe Velisavljević je rođen 1864. u Velikom Bečkerek (Zrenjaninu), u Ljubljani je završio Visoku trgovačku školu, između ostalog radio je u Narodnoj banci u Beogradu a 1895. prelazi za poslovođu u Srpsku banku u Zagrebu. Zajedno sa A. Đermanovićem radio na izradi obrazaca za formiranje zadruga, pri osnivanju Saveza i Kase postaje član Upravnog odbora Kase, a pripajanjem Kase i Saveza član Upravnog odbora Saveza.

Jedna od vrlo značajnih funkcija Saveza bilo je posredovanje u arendiranju zemljišta,⁶ jer seljaci su, kao što je poznato, imali vrlo male posede, a uzimanje zemljišta u arendu većih površina sa garancijom Saveza, Kase i Banke je bilo vrlo povoljno i znatno jeftinije nego kada su arendirane male parcele. Zadruge iz Vojvodine su preko Saveza obezbeđivale i preko 20.000 kj. (u 1912. godini). Zajednička arenda je bila vezana za kvalitetno obrađivanje, ali i obezbeđivanje kredita za nabavku mašina i sprava, naročito onih čiji su kapaciteti bili veći od potreba seljačkog gazdinstva, zatim za nabavku semena, plavog kamena, đubriva i dr. Zadruga je sa Savezom potpisivala ugovor koji je sadržavao standardne klauzule, cene, uslove, vreme plaćanja i sl. Međutim, Pravilnik za obrađivanje zemlje je bio jednoobrazan za sve zadruge, a one su dalje proširivale i utvrđivale detalje. Savez osnovno pitanja reguliše sa zadrugom, a one dalje dele zadrugarima. Poštujući odredbe Pravilnika, vrše raspodelu zemljišta, ceneći, pre svega, snagu gazdinstva, vrednoću članova kao i jemstvo koje zadrugar može dati. Dalje, ostaje obaveza u zadrugama, koje imaju izvestan broj zadrugara-arendaša, da se formira „podzadruga“ i posebno prate sve što se dešava na tim površinama. Pored toga prilikom formiranja „podzadruga“ Upravni odbor zadruga određuje vreme trajanja zakupa, način podele, određuje starešinu i sl. Zajednica se ne može raspasti, niti smanjiti površinu bez saglasnosti većine članova.

Zakupnik je dužan, prema Pravilniku, da zemlju obrađuje tako da ona poboljšava kvalitet i obezbeđuje kvalitetniju žetvu, da se pridržava određenih agrotehničkih rokova, da koristi dobro, čisto i zdravo seme, da čisti usev od korova i da primenjuje uputstva i savete Saveza.

Od arendirane zemlje, zakupnik je dužan da 1/6 ostavi kao ugar. Ako se šestina đubri stajnjakom ili baci 2 mc superfosfata po kj. ne mora se ostaviti ugar. Grahorica, grašak i bob ili detelina se moraju zasejati u tom slučaju na 1/6 površine. Zob, ječam i raž ne mogu biti zastupljeni na više od 20% površine. Ovi usevi moraju biti skinuti do 31. VI a do 31. VII najmanje 1/6 mora biti pougarena.

Svaki zadrugar dobija knjižicu (arendašicu) u koju se sve radnje beleže, i to rade predstavnici zadruga. Ukoliko se upiše da zadrugar nije uradio neke poslove ili nabavio potreban repromaterijal, Savez može da mu oduzme zemljište i da drugom na korišćenje.

Prva zadruga, koja je uzela zemlju u arendu preko Saveza, bila je zadruga iz Srpskog Itebeja (1898. godine). Ovaj način povećanja poseda bio rasprostranjen i rado prihvaćen, jer je 1906. 115 zadruga u Vojvodini držalo 13.418 kj. a Savez je još kreditirao arendu, 11.053 kj. Zadrugari su raspolagali sa preko 66.203 kj. sopstvene površine. Prema tome arendirano je preko 36% sopstvenih površina. U 1912. godini 188 zadruga (63% više zadruga nego pre sedam godina) je preko Saveza uzelo u arendu 17.320 ili 104% više nego pre šest godina i još na osnovu kredita 19.987. kj. ili 80% više, a 104.481 kj. je bilo sopstveno zemljište zadrugara. U ovoj godini arendirano je više od 90% zemljišta više nego pre sedam godina ili dodatno je obrađivano još oko 45% zemljišta u odnosu na sopstveno. Krediti za uzimanje zemljišta u arendu u 1906. iznosili su 571.522 krune a koristili su ih 2.139 zadrugara. U 1912. kredit je iznosio 1.247.944 krune (ili 118% više), a broj korisnika se povećao za 101% i iznosio je 4.303 zadruga.

Ovakav vid pomoći od strane Saveza je jako dobro primljen od strane zadrugara. Da nije bilo te pomoći, (prema izjavama korisnika ili arende ili kredita) mnogi ne bi mogli ekonomski da se osamostale i ostajali bi i dalje vezani za razne zelenaše. Na ovaj način su povećavali posed i postajali samostalni.

Savez je preko zadruga vršio i obrazovnu funkciju organizujući razne seminare, predavanja, ekskurzije i sl. Svake godine je održavan kongres, koji je pored uobičajenih pitanja razmatrao i određene teme iz oblasti agrotehnike, organizovanja i sl. Savez je imao i svoje ekonomije (zemljište uzeto u dugogodišnji zakup), koje su bile ogledna dobra na kojima se prikazivala upotreba raznih mašina, pojedinih operacija, semena, đubriva i sl. Savez je imao ekonomije na Sirigu 709 kj., Živi Vajskoj 661 kj., Bankovcu Srem 767 kj.⁷

Realizujući obrazovnu funkciju, Savez je štampao razne propagandne publikacije koje su čitane po zadrugama, a izdavao je i list „Privrednik“ u tiražu od 12.000 primeraka, koji je bio najtiražniji srpski list u Ugarskoj.

⁶ Prema podacima iz 1884. godine, u Ugarskoj je bilo 46,6 miliona kj. zemljišta, od čega je u posedu crkava i manastira bilo 11,2 mil. kj., veleposednika 18,5 mil. kj. a seljaci su posedovali svega 10,3 mil. kj. ili oko 22%. Samo 62% seljačkih gazdinstava je posedovalo svoju zemlju. Od onih koji su imali zemljište 53% se nalazilo u kategoriji do 5 kj. 45% od 5-100 kj. 0,83% je imalo preko 100 do 1.000 kj. a svega 0,16% preko 1000 kj.

⁷ Prema pisanju istaknutog stručnjaka u poljoprivredi i uglednog veleposednika, na ekonomiji Sirig 1909. godine postignut je prinos pšenice od 38,8 mc/kj.

Kako su, u tom periodu, i zadruge i savezi imali nacionalno obeležje, pored Saveza srpskih zemljoradničkih zadruga, hrvatske zadruge, naročito sa teritorije Srema, bile su članice Hrvatske poljodolske banke, kasnije Središnjeg sveza hrvatskih seljačkih zadruga sa sedištem u Zagrebu. Banatski Nemci su bili povezani sa Nemačkim savezom u Temišvaru i dr.

Pomažući rad zadruga, u Budimpešti je osnovana privilegovana Zemaljska centralna kreditna zadruga sa kojom su bili povezani savezi i obezbeđivali sredstva, kojim je Vlada vršila usmeravanje agrarne politike i svoje delovanje.

Rad Saveza između dva svetska rata

Tokom Prvog svetskog rata skoro sve zadruge i savezi su prestali sa radom. Posle rata trebalo je početi sa reorganizacijom zadrugarstva i prilagoditi novim teritorijalnim rešenjima.

Krajem 1922. na Skupštini Saveza srpskih zemljoradničkih zadruga (u čijem su članstvu bile 424 zadruge) održanoj u Vlekome Bečkereku (Zrenjaninu) doneta je odluka o sjedinjavanju sa Savezom zemljoradničkih zadruga iz Beograda. Pri tome, jedan deo banatskih zadruga se odvojio i formirao Banatski savez srpskih zemljoradničkih zadruga sa sedištem u Velikome Bečkereku. Vojvođanski Nemci 1923. osnivaju Središnju zadrugu (Agrarija) sa sedištem u Novome Sadu, a slovačke zadruge zajedno sa češkim iz Slavonije osnivaju Središnji savez čehoslovačkih zemljoradničkih zadruga i dr. U toku realizacije agrarne reforme dolazi do formiranja novog organizacionog oblika – agrarne zajednice. Kako su u zajednice bili uključeni samo agrarni interesi, one su imale prevashodno socijalno obeležje kojem su bile podređene ostale funkcije zadruga. Agrarne zajednice su formirale dva saveza, jedan u Novome Sadu za Bačku i Srem i drugi u Velikome Bečkereku, za Banat.

U ovom periodu javljaju se i razne specijalizovane zadruge – žitarske, vinogradarske, mlekerske, ribarske i sl. Ribarske zadruge su formirale svoj poseban savez – Središnji savez slatkovodnih ribarskih zadruga, sa sedištem u Novome Sadu. Savez se pred Drugi svetski rat seli u Beograd.

U novoj državi i novim uslovima menja se i delovanje Saveza srpskih zemljoradničkih zadruga. Kako je jedna od vrlo značajnih funkcija Saveza bilo uzimanje zemljišta u arendu kao i kreditiranje arendiranja, nova država je započela agrarnu reformu tako da je ta funkcija prestala da postoji. Odmah po prestanku rata, 1919. godine izvršen je sekvestar zemljišta veleposednika i počela je podela bezemljašima i kolonistima. Vidovdanskim ustavom iz 1921. potvrđene su pripreme za agrarnu reformu, a ona je tek 1931. godine definitivno okončana (do tog perioda mogla se zemlja pod određenim uslovima vraćati bivšim vlasnicima – veleposednicima) donošenjem Zakona o likvidaciji agrarne reforme.

Zadružni savezi i zadružni aktivisti pokušavali su da se uključe u koncipiranje i sprovođenje agrarne reforme, nastojeći da sačuvaju osnovne principe zadrugarstva. Nažalost, to im nije uspelo. Zemlja je dodeljivana ljudima koji su naseljavani na pustare bez sredstava i znanja potrebnih za poljoprivrednu proizvodnju. Porodice sa malim posedom ili bezemljaši koji su uglavnom bili zadrugari i arendirali zemlju, sada su ostajali bez ičega. Bilo je zabranjeno izdavanje zemlje pod zakup, tako da je Savez morao da odustane od jedne vrlo značajne funkcije.

Savez srpskih zemljoradničkih zadruga održao je dva kongresa (Zemun, 1921. god i Veliki Bečkerek, 1922. god.) na kojima su usvojena rešenja prihvatljiva i za bivše zadrugare, ali i agrarne interesente u skladu sa najavljenim principima agrarne reforme. Vlada nije to prihvatila. Zadruge su nestajale, seljaci su siromašili, približavala se ekonomska kriza, smanjivala se poljoprivredna proizvodnja, naročito stočarstvo. U želji da reši neka pitanja koja su opterećivala poljoprivredu, 1925. godine donosi se Zakon o poljoprivrednom kreditu, a država pomaže formiranje novih zadruga za poljoprivredni kredit, bez obzira na već postojeću organizaciju kreditnog zadrugarstva u većem delu zemlje, između ostalog i u Vojvodini. Nove zadruge osnivale su se na mesnim i oblasnim nivoima, a kasnije je formirana i banovinska zadruga za poljoprivredni kredit u Beogradu, i na kraju Direkcija za poljoprivredni kredit, kao i centrala ovog kreditnog zadrugarstva (Direkciju je u 1928. godini zamenila Agrarna banka u ulozu finansijske centrale). Kako su ove zadruge bile osnovane od strane države ne poštujući uvek osnovne principe zadrugarstva, one predstavljaju pokušaj etatizacije zadrugarstva.

U 1928. godini dolazi do izdvajanja najvećeg broja zadruga iz Saveza u Beogradu i formira se samostalni Savez za Vojvodinu – Savez srpskih zemljoradničkih zadruga u Novom Sadu. On 1931. godine menja ime u Savez zemljoradničkih zadruga. Krajem 1930. godine Banatski savez se ujedinjuje sa ovim Savezom. Krajem 1928. u Savez je bilo učlanjeno 206 zadruga a krajem 1930. (kada je pristupio i banatski savez) 310 zadruga.

Savezi u Vojvodini

Naziv	Sedište	Broj zadruga 1930.	Članica 2931.
1. Savez srpskih zemlj. zadruga, odnosno Savez zem. zadruga	Novi Sad	310	529
2. Zemlj. centralna kreditna zadruga	Novi Sad	264	360
3. Savez agrarnih zajednica	Novi Sad	41	57
4. Savez agrarnih zajednica	Veliki Bečkerek	111	130

Savez čehoslovačkih zemljoradničkih zadruga je imao, kada se spojio sa Savezom zemljoradničkih zadruga, 57 članica, a Središnji savez slatkodvodnih ribarskih zadruga sa 52 članice se pred Drugi svetski rat seli u Beograd. U Vojvodini je bilo još raznih saveza stočarskih odgajivačkih zadruga i dr. koji su pristupali Savezu zemljoradničkih zadruga kao kolektivni članovi.

Ovakav razvoj situacije bio je za očekivati, jer sve do 1928. godine srpske zemljoradničke zadruge (sa izuzetkom nekih banatskih) pripadale su savezima čije je sedište bilo izvan Vojvodine (Zagreb pa Beograd). Međutim, i pored zajedničkih ciljeva, unapređenje proizvodnje i razvoj poljoprivrede, postojala je i određena razlika počev od zakona po kojima su se zadruge osnivale pa preko specifičnosti u radu samih zadruga (pitanja vezana za agrarnu reformu, različitost u oporezivanju zemljoradnika i sl.).

U periodu do Prvog svetskog rata pa i posle, u zadrugarstvu Vojvodine je vladala velika razjedinjenost po nacionalnoj pripadnosti, po političkim tendencijama, po verskom uticaju i sl., što je uslovljavalo i formiranje saveza po nacionalnoj pripadnosti. No, već krajem dvadesetih godina od momenta osnivanja samostalnog Saveza zemljoradničkih zadruga počinje da se od strane samih zadruga vrši grupisanje oko Saveza (izuzev nemačkih zadruga koje ostaju dosledne svom Savezu afirmisanom kao jugoslovenski). Ova koncentracija oko Saveza započinje odmah po njegovom osnivanju. Prvo je pristupio Središnji savez čehoslovačkih zadruga, kao kolektivni član, zatim, 1930. pristupa Banatski savez zemljoradničkih zadruga, mađarske kreditne zadruge, koje su ranije bile članice Zemaljske centralne kreditne zadruge iz Budimpešte. Zatim, pristupaju rusinske zadruge iz Ruskog Krstura i Đurđeva, a u Bačincima i drugim mestima osnivaju se višenacionalne zadruge. Pred Drugi svetski rat počele su aktivnosti za ujedinjenje i Saveza agrarnih zajednica u Novom Sadu. No, kako su svi savezi i središnje zadruge bili članovi i Glavnog zadrugarnog saveza Jugoslavije, to je u njemu koordiniran rad celokupnog zadrugarstva uz poštovanje specifičnosti svakog saveza ili središnje zadruge, tako da ta razjedinjenost i nije mnogo uticala na zadrugarstvo.

Privredna kriza ugrozila je rad kreditnih zadruga pa time i saveza, kojie su bili razvijeni u Vojvodini. Oni su bili i jedini zadrugarni oblici koji su davali i inicijativu i sredstva za rad zadrugarstva. Nemogućnost zadrugara da odgovore svojim obavezama uslovio je 1936. godine donošenje Uredbe o likvidaciji zemljoradničkih dugova, pri čemu su sva potraživanja kreditnih ustanova pa i kreditnih zadruga, svedena na 50% i prenesena na privilegovanu agrarnu banku, s tim da je 25% otpisano a 25% preneseno na kreditora, u ovom slučaju zadruge i saveze. Kako su dužnici bili zadrugari, njima je kredit odmah umanjen, a kreditor je deo koji treba da isplati država naplaćivao od države u roku od 14 do 20 godina. Ovo je paralisalo rad kreditnih zadruga i saveza. tako da se mnoge gase i prestaju sa radom.

Ekonomska kriza uslovljavala je i pad proizvodnje, naročito u stočarstvu.⁸ Krajem 1929. donosi se Zakon o unapređenju stočarstva. Ministarstvo za poljoprivredu je zauzelo stav da bez razvoja zadrugarstva nema unapređenja stočarstva, zato je izradilo pravila za osnivanje stočarskih zadruga kao i sve potrebne obrasce. Sredstva za poslovanje zadruga predstavljali su udeli, upisnine i fondovi. Zadruge su bile sa ograničenim desetstrukim jemstvom. Nakon priprema započelo se sa organizovanjem zadruga. Međutim, akcija je tekla relativno sporo jer su bile zaobidene postojeće zadruge⁹ i 1931. 26 zadruga sa područja Dunavske banovine (8 iz Vojvodine, 8 iz dela centralne Srbije koji je pripadao Dunavskoj banovini i 10 iz Baranje) osnovale su Savez stočarskih zadruga Dunavske banovine sa sedištem u Novom Sadu, a već 1932. godine sedište se prenosi u Beograd.

Zadatak Saveza je bio da propagira i osniva zadruge, vrši selekciju i matičenje, pomaže rad članica nabavkom dobrih priplodnjaka, propagiranjem proizvodnje stočne hrane poboljšava kvalitet ishrane, pruža veterinarske usluge, obezbeđuje promet stokom, vrši obuku zadrugara, organizuje izložbe, sajmove i sl.

Nezadovoljni radom Saveza, zadruge iz Vojvodine napuštaju članstvo¹⁰ i 1935. osnivaju Savez stočarskih odgajivačkih zadruga sa sedištem u Novom Sadu. Broj članica se stalno povećavao naročito pred Drugi svetski rat, tako da je 1939. imao 121. a 1940. 196. Ovakav porast usledio je poboljšanjem materijalnog stanja Saveza koje je omogućilo selekciju da bi kasnije preuzeo i druge poslove koji su proizilazili iz pravila novog Saveza. U isto vreme postignut je sporazum sa Savezom zemljoradničkih zadruga koji je preuzeo obavezu izvoza stoke i po toj osnovi povećanja sredstava Stočarskog saveza. To je doprinelo da se proširi i podigne na stručni nivo rad Saveza stočarskih odgajivačkih zadruga.

Paralelno sa pomenutim savezima, u Vojvodini je osnovano još nekoliko saveza: Središnja zadruga za svinjogojstvo, Savez nemačkih odgajivačkih zadruga „Selektor“, (jedino ovaj savez je uspešno radio i širio svoju delatnost do Drugog svetskog rata), Savez stočarskih udruga i sl. Međutim, svi ti savezi su se zbog nedostatka finansijskih sredstava pasivizirali, gubili ili spajali sa revizijskim savezima.

Savez zemljoradničkih zadruga sa sedištem u Novom Sadu koji je imao i najveći broj članica i koji je istovremeno bio i revizijski i poslovni savez kako novčanog tako i robnog prometa, nije u celini mogao sve svoje funkcije, ranije nastale, da obavlja. Polazeći od toga a zadržavajući revizijsku funkciju, odnos sa državnim organima, osnivanje zadruga, obrazovnu funkciju, finansijsku i sl. svoje robno poslovanje i slične poslove, postepeno prenosi na poslovne saveze i centralne zadruge. Savez osniva Prometnu centralu zemljoradničkih zadruga, već pomenuti Savez stočarskih zadruga, Centralnu zadrugu za izvoz živine i jaja „Galus“ čija je glavna poslovna bila u Velikoj Kikindi. Pred rat Savez je osnovao Vinarski podrum iz kojeg je trebalo da se formira posebna centrala za vinogradarske i slične zadruge.

Savez je imao i posebno odeljenje za propagandu, izdavao je svoj časopis i kalendar (Srpski zadrugar), formirao svoju zadrugarnu školu u vidu trajnih i povremenih tečajeva za zadrugne poslovode i obuku zadrugara. Organizovao je ekskurzije zadrugara po zemlji i inostranstvu upoznavajući ih sa radom zadruga, npr. u Srbiji, Sloveniji, Čehoslovačkoj i sl.

Pred sam Drugi svetski rat, Savez je uspeo da objedini sve zadruge bez obzira na nacionalnu pripadnost članstva, da razradi sve funkcije, organizuje reviziju i započne rad u interesu svojih članica.

Osnivanje i rad zadrugarnih saveza posle Drugog svetskog rata

Za vreme Drugog svetskog rata, zadrugarstvo u Vojvodini je zamrlo, savezi su prestali sa radom. Nakon rata trebalo je obnoviti rad i zadruga i saveza, tako da su zadruge u Kikindi, Novom Bečeju, Bačkoj Topoli, Starom Bečeju nastavile sa radom, iako je još besneo rat u nekim delovima zemlje.

⁸ U periodu 1921–1933. godine broj goveda je smanjen od 427.000 na 274.000 grla ili za preko 35%, broj svinja do 1.130.000 grla na 543.000 ili za preko 52% i sl.

⁹ U 1929. osnovane su 4 zadruge, 1930. 10, 1931. 11 zadruga.

¹⁰ Razlog za istupanje iz Saveza, stočarske zadruge su videli u nemogućnosti da učestvuju u utvrđivanju izvoznih kontingenata jer je Glavni zadrugarni savez Jugoslavije raspored kvote za izvoz obezbeđivao svojim članicama, savezima, koji su bili i revizijski. Pored toga i revizijski savezi nisu bili raspoloženi za saradnju sa zadrugama i savezima koje je osnivalo Ministarstvo, zbog toga je i došlo do osnivanja Saveza odgajivačkih zadruga koji je saradivao sa Savezom zemljoradničkih zadruga u Novom Sadu i obezbeđivao na taj način izvoz stoke.

Da bi se obezbedila hrana za vojsku i stanovništvo, obnavlja se i rad zadružnih saveza i zadruga, osniva se Glavni zadružni odbor pri ASNOS-u, u Vojvodini vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju uz saglasnost Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine poverila je Savezu zemljoradničkih zadruga u Novom Sadu da izvrši reorganizaciju i okupljanje zadruga. Na vanrednoj skupštini, održanoj 29. aprila 1945. godine, obnovljen je rad Saveza, izabrano rukovodstvo, utvrđeni ciljevi. Savez dobija novo ime – Zadružni savez Vojvodine. Novim pravilima utvrđuju se zadaci Saveza koji se mnogo ne razlikuju od ranijih, samo su prilagođeni trenutnim uslovima: Član 3. Pravila kaže:

„1. da udružuje zadruge svih vrsta na teritoriji Autonomne Vojvodine osnovane po pravilima izdanim i odobrenim od Saveza.

2. da pomaže osnivanje novih zadruga,
3. da se brine o pravilnom radu i napredovanju učlanjenih zadruga,
4. da preko revizora vrši pregled i održava nadzor nad radom i stanjem učlanjenih zadruga,
5. da nabavlja namirnice i sve drugo što je potrebno za rad zadruga – članica, a u cilju opšteg snabdevanja zadrugara,
6. da, kada se ukaže potreba i mogućnost, pristupi samoproizvodnji pojedinih artikala,
7. da prima novac na štednju kako od zadrugara tako i od nezadrugara,
8. da otvara kredite svojim zadrugama,
9. da prema svakom predstavlja i zastupa interese svojih zadrugara,
10. da izdaje za zadruge, svoje članice, jednoobrazna pravila, poslovne knjige, listove, časopise, knjige i sve drugo što je potrebno za pravilan rad zadruga, kao i za zadružnu nastavu i propagandu,
11. da pribavlja, sređuje i objavljuje podatke o zadružnoj statistici učlanjenih zadruga,
12. da uopšte za učlanjene zadruge i njihove članove vrši sve poslove koje zadruge po svojim pravilima mogu vršiti za svoje članove“. (Zadružna hronika, knjiga br.1, Novi Sad, 1957. str. 27–28).

Polazeći od takvih zadataka, u Vojvodini je već krajem 1945. godine bilo 345 zemljoradničkih nabavno-prodajnih zadruga. Takođe, 1. novembra iste godine počeo je da izlazi u okviru Zadružnog saveza Vojvodine polumesečni list (Vojvodanski zadrugar) u tiražu od 8.000 primeraka.

Osnivanje i rad zadruga odvijao se dosta stihijno, tako da je sredinom 1945. godine formirana Komisija za zadrugarstvo pri Privrednom savetu FNRJ. Sredinom septembra Komisija objavljuje Osnovne principe zadrugarstva postavljajući organizacionu strukturu i definišući šta je zadruga, vrste zadruga. Ustav iz januara 1946. određuje pravo mesto zadrugarstva u privrednom sistemu, a polovinom iste godine usvaja se Osnovni zakon o zadrugama. On detaljnije reguliše principe rada, vrste organizacija i ostalo što je u vezi sa životom i radom zadruga. Najzad, u oktobru 1946. održana je skupština Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije, kao vrhovne zadružne revizije institucije, čime je bila dovršena organizaciona struktura zadrugarstva.

U narednoj godini se formira Glavni zadružni savez Srbije što ima za posledicu pretvaranje Zadružnog saveza Vojvodine u Povereništvo za Vojvodinu. U Srbiji se formiraju još Savez seljačkih radnih zadruga, Savez zanatskih zadruga i sl.

Polovinom 1948. godine u prisustvu 357 delegata iz svih sreskih zadružnih saveza Vojvodine, održana je osnivačka skupština Saveza zemljoradničkih zadruga Vojvodine sa sedištem u Novom Sadu. U isto vreme dolazi do fuzije sa Savezom seljačkih radnih zadruga. Ovako formiran Savez gubi od svojih izvornih funkcija jer, kako je zapisano u dokumentima, njegov zadatak je „... da u cilju organizacionog učvršćenja i privrednog jačanja sreskih saveza i zemljoradničkih zadruga kao i zemljoradničkih zadruga svih oblika (zemljoradničkih nabavno-prodajnih, zemljoradničkih proizvođačko-prerađivačkih zadruga, zemljoradničkih zadruga opšteg tipa, seljačkih radnih zadruga, itd.) ostvaruje organizaciju privrednog rukovodstva nad zemljoradničkim zadružnim organizacijama na teritoriji AP Vojvodine), znači da sprovodi politiku državnih organa. Novonastale zadruge nemaju ništa zajedničko sa zadrugarstvom jer predstavljaju kolektivizaciju na osnovu prinude a ne dobrovoljnosti.

Sigurno je da takvi oblici organizovanja nisu mogli da unaprede proizvodnju tako da je marta 1953. godine doneta Uredba o imovinskim odnosima i reorganizaciji seljačkih radnih zadruga. Prema ovoj Uredbi zemljoradnici slobodno stupaju u zadrugu i istupaju iz zadruga. Oni su to iskoristili i masovno istupili iz zadruga.

Dok su ugledna pravila koja su propisana od strane državnih organa kočila inicijativu seljaka u izboru oblika organizovanja i narušavala princip dobrovoljnosti, Uredbom je sve to izmenjeno i data je sloboda u izboru organizovanja i nastojalo se da se ispoštuje princip dobrovoljnosti. Ona je dala podstrek za oživljavanje zemljoradničkog zadrugarstva, pre svega proizvođačkog tipa.

Nakon ukidanja seljačkih radnih zadruga, seljacima je trebalo izvesno vreme da prihvate zemljoradničke zadruge koje su imale značajnu tradiciju u Vojvodini, tako da se o reafirmaciji zadrugarstva može govoriti tek od 1956. godine (do tog perioda su zadruge uglavnom bile nabavno-prodajnog tipa). Od ove godine zadruge postaju ekonomske organizacije i Država svojim merama pomaže njihov razvoj). Značajnu ulogu u ostvarenju pozitivnih rezultata imao je Savez zemljoradničkih zadruga Vojvodine koji je vrlo brzo prihvatio da realizuje ideje zadrugarstva i da nastoji da one zažive u poljoprivredi.

Značajan problem u radu zadruga pojavio se kod plasmana i prerade proizvoda koji nisu mogli da se dugo lageruju. Zbog toga Savez pristupa organizovanju prometnih preduzeća, izgradnji skladišta, hladnjača, a obezbeđuje kredite da to rade i zadruge. Na taj način dolazi do ponovnog stvaranja zadružne imovine i reafirmacije njenog značaja za razvoj zadrugarstva.

U 1956. preko zadruge je investirano 2,225 milijardi dinara tako da su one organizovale proizvodnju na preko 180.000 ha, što predstavlja preko 15% oraničnih površina. Otkupile su poljoprivrednih proizvoda za preko 25 milijardi dinara, a iz dobiti u fondove zadruga je obezbeđeno preko 600 miliona dinara. Ili, u 1956. godini otkup je bio devet puta veći nego 1954. i 5,6 puta veći nego 1955.

ZADRUŽNI SAVEZI POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Zadružni savezi predstavljaju stručno-poslovne organizacije – asocijacije zadruga kao privrednih subjekata. U periodu posle Drugog svetskog rata odigrali su značajnu ulogu, naročito u određenim periodima razvoja zadruga, privrede, poljoprivrede i sela.

Njihovi zadaci su se menjali i u osnovi su bili opredeljeni mestom, ulogom i značajem zadruga u razvoju privrede i poljoprivrede i karakterom privrednog i političkog sistema. No, u svim fazama razvoja savezi su imali zadatke: da učestvuju u definisanju zadružnog sistema i politike u okviru privrednog i političkog sistema zemlje, da utiču pri donošenju opšte ekonomske i agrarne politike zemlje da one svojim delovanjem pozitivno utiču na razvoj zadruga; da pomažu zadrugama u rešavanju njihovih zajedničkih problema (ekonomskih, organizacionih, finansijskih, kadrovskih i dr.); da rade na povezivanju zadruga u njihovom radu u cilju izmene iskustva i rešavanju konkretnih poslovnih zadataka, da organizuju međunarodnu saradnju naših zadruga sa zadrugama drugih zemalja i međunarodnih zadružnih organizacija.

U jednom vremenskom periodu 1968–1976. godine, i pored postojanja zadruga, savezi nisu postojali, što se veoma nepovoljno odrazilo na stanje u našem zadrugarstvu.

Rad Saveza od oslobođenja do 1960. godine

Posle oslobođenja, u relativno dugom periodu savezi su bili organizovani na principu teritorijalno-političke podele zemlje kao: osnovni - sreski, Republički - pokrajinski i Glavni zadružni savez Jugoslavije.

U periodu do 1950. godine, ovi savezi su u izvesnom smislu predstavljali administrativno-operativna rukovodstva, neku vrstu direkcija u oblasti zadrugarstva i imali su u velikoj meri organizaciono-političke zadatke. Posle reorganizacije seljačkih radnih zadruga (1953), jačanjem funkcije opštih zemljoradničkih zadruga, a naročito posle 1955. godine, kada su ove zadruge počele da se bave organizovanjem poljoprivredne proizvodnje, preradom i prometom poljoprivrednih proizvoda, došlo je do formiranja poslovnih zadružnih saveza. Njihov zadatak je bio da razvijaju poslovnost u radu zadruga i pružaju konkretnu pomoć zadrugama u rešavanju konkretnih tehničko-tehnoloških i organizacionih problema; u domenu proizvodnje i prometa proizvoda. Ovi savezi su najčešće bili organizovani kao specijalizovani, prema granama poljoprivredne proizvodnje: za ratarstvo, stočarstvo, voćarstvo-vinogradarstvo, za mehanizaciju, i to samo do nivoa pokrajina i republika. U cilju uspešnog obavljanja zadataka organizovali su laboratorije, veterinarsko-stočarske stanice, remontno-servisne službe, zadružna (trgovinska) preduzeća i dr.

Posle 1957. godine, savezi počinju da se bave i društveno-političkim pitanjima. Oni pomažu zadrugama u ostvarivanju globalnih ciljeva agrarne politike; pružaju im podršku u ostvarivanju podružtvljanja proizvodnje na seljačkim gazdinstvima putem raznih oblika proizvodne saradnje – kooperacije; izučavaju društveno-ekonomske procese i promene na selu, koje se diferencira; pomažu u razvoju samoupravnih odnosa u zadrugama i na selu; komuniciraju sa državnim organima pri rešavanju problema zadruga.

Republički zadružni savezi su bili formirani na nivou republika kao organizacija zadruga ili saveza osnovnih zadružnih saveza. Koordinirali su rad osnovnih saveza, saradivali sa državnim organima na nivou republika, bavili se zadružnom agitacijom, izdavačkom delatnošću iz oblasti zadrugarstva i dr.

Glavni savez zemljoradničkih zadruga Jugoslavije je predstavljao najvišu zadružnu instituciju u zemlji. Kreirao je politiku u zadrugarstvu, objedinjavao rad republičkih saveza, prikupljao podatke i vodio evidenciju o zadrugama, davao stručna mišljenja pri donošenju zadružnih zakona i propisa, predstavljao zadrugarstvo zemlje u inostranstvu i dr.

Delatnosti saveza, svih obika i nivoa bile su definisane zakonima i sopstvenim normativnim aktima.

Donošenjem Zakona o obrazovanju jedinstvenih privrednih komora 1962. godine,¹¹ dolazi do ukidanja zadružnih saveza kao samostalnih pravnih lica i privrednih subjekata. Za pojedine privredne oblasti za koje su

postojale posebne komore¹², u okviru jedinstvenih komora su obrazovane sekcije. Oni su se transformisali u sekcije za unapređivanje zadrugarstva.

Nestanak zadružnih saveza bio je veliki hendikep za zadrugarstvo. To je možda bio i jedan od razloga što se zadrugarstvo posle njihovog ukidanja, posebno u periodu 1965–1974. godine našlo u ozbiljnoj krizi.

Posle donošenja Ustava SFR Jugoslavije – 1974. godine i Zakona o udruženom radu 1976. godine, posle jednog perioda stagnacije u zadrugarstvu uopšte, kao i u zemljoradničkom, dolazi do njegovog ponovnog oživljavanja. Uvidelo se da nedovoljna organizovanost zemljoradničkih gazdinstava i sela u celini, predstavlja ozbiljan, limitirajući faktor daljeg razvoja poljoprivrede i sela. Reafirmacijom zadrugarstva, aktiviranjem rada zadruga i uvodenjem u praksu novih oblika organizovanja zemljoradnika (osnovne i radne organizacije kooperanata i drugi oblici) došlo je do ponovljenog formiranja zadružnih saveza kao elemenata ukupnog zadružnog sistema organizovanja.

Zadružni savezi pokrajina i republika su se konstituisali i počeli sa radom 1976. godine. Osnivani su direktnim učlanjenjem zadruga i drugih organizacija zadružnog karaktera kao i onih koji su organizovali proizvodnju sa zemljoradnicima, ili preko regionalnih saveza. U Statutu Zadružnog saveza Srbije, kao i Vojvodine, se npr. navodi da su njihove članice: zemljoradničke zadruge, osnovne i radne organizacije kooperanata, zadružna preduzeća, privredne i poljoprivredne organizacije koje organizuju proizvodnju sa zemljoradničkim gazdinstvima i uspostavljaju druge ekonomske odnose sa njima.

Zadaci ovih saveza su bili: da učestvuju u izradi planova razvoja poljoprivrede i koncipiranja mera agrarne politike; prate mere agrarne politike i analiziraju njihov uticaj na razvoj poljoprivrede, posebno zemljoradničkog zadrugarstva; da učestvuju u pripremi zakona kojima se reguliš materija iz oblasti zadrugarstva, posebno zemljoradničkog; da izučavaju oblike zadružnog organizovanja i karakter svojinskih odnosa u njima; da prate i analiziraju ekonomski položaj zadruga; da propagiraju zadružni način organizovanja putem sredstava informisanja i mas medija; izučavaju društveno-ekonomske promene na selu u funkciji veće aktivnosti zadruga; da se bave izdavačkom delatnošću; organizuju savetovanja i druge skupove sa temama iz oblasti zadrugarstva; da organizuju zadružne izložbe i sajmove; da vode evidenciju o zadrugama i dr.

Imali su status pravnog lica a organi upravljanja u njima bili su: skupštine i predsedništva ili upravni odbori. Finansirali su se iz doprinosa svojih članica.

Zadružni savez Jugoslavije je formiran udruživanjem zadružnih saveza pokrajina i republika, formiran je dakle, kao savez saveza. U njega su preko navedenih saveza bile učlanjene zemljoradničke zadruge, osnovne i radne organizacije kooperanata, zadružna preduzeća i druge organizacije formirane na principima zadružnog rada kao i druge organizacije koje su uspostavljale ekonomske odnose sa zemljoradničkim gazdinstvima.¹³ Direktno su se u Savez učlanjivale potrošačke, kreditne i stambene zadruge. Preko Saveza, zadružne organizacije su bile udružene u Privrednu komoru Jugoslavije.

Posle donošenja Zakona o zadrugama – 1996, zadružni savezi, kao i zadruge su bili obavezni da usaglase svoju organizaciju, poslovanje i opšta akta sa odredbama ovog Zakona. Zakon je predvideo i neke novine u radu Saveza kao što su: osnivanje okružnih saveza umesto regionalnih, umesto statuta osnojni opšti akti Saveza su pravila, davanje mogućnosti savezima da mogu da obavljaju zadružnu reviziju, savezima koji se formiraju na nivou savezne države data su, poverena im i druga javna ovlašćenja i dr.

Prema Zakonu o zadrugama iz 1996. godine, savezi su definisani kao samostalne interesne i stručne poslovne organizacije, koje se osnivaju radi unapređivanja delatnosti zadruga i zaštite njihovih interesa. Saveze osnivaju zadruge odnosno savezi (savezi saveza), zaključivanjem Ugovora o osnivanju i donošenjem Pravila Saveza.

Ugovorom o osnivanju Saveza, utvrđuju se zadaci saveza, naziv saveza, sedište, organi saveza, sticanje članstva u savezu i druga pitanja od interesa za osnivanje i rad Saveza. Pravilima Saveza se uređuju: zadaci, obaveze i odgovornosti Saveza; organi Saveza (delokrug rada, način izbora, način opoziva, mandat i sl.); način predstavljanja zadruga pred javnim organima i javnost rada; način obavljanja stručnih i drugih poslova i sl.

¹² Godine 1954. formirane su poljoprivredne a 1956. poljoprivredno-šumarske komore.

¹³ Konstituisan je 14. jula 1976. godine, na osnovu I i II Samoupravnog sporazuma o osnivanju Saveza zadružnih saveza Jugoslavije i članova 1, 10 i 23. Zakona o udruživanju organizacija udruženog rada (OUR-a) u opšta udruženja i Privrednu komoru Jugoslavije. Statut Saveza usvojen je na III sednici Skupštine 1978. godine a dopunjavao je 1980, 1987. i 1990. godine.

¹¹ Zakon o obrazovanju jedinstvenih privrednih komora. Službeni list FNR Jugoslavije, br. 22 od 30. maja 1962. godine.

Savezi se osnivaju po vrstama zadruga i za određenu teritoriju, imaju status pravnih lica i svoju aktivnost finansiraju iz doprinosa svojih članica čiju visinu utvrđuju organi saveza, najčešće skupštine svojim odlukama. Organi upravljanja u savezima su: skupština, upravni odbor i nadzorni odbori.

Posle usaglašavanja svoje organizacije, poslovanja i opštih akata sa Zakonom o zadrugama iz 1996. godine, na prostorima SR Jugoslavije danas u zemljoradničkom zadrugarstvu postoje sledeći savezi:

- okružni zadrudni savezi (na teritoriji Srbije bez pokrajina i Autonomnoj Pokrajini Vojvodini),
- pokrajinski zadrudni savezi (Autonomna Pokrajina Vojvodine i Kosova i Metohije),
- Zadrudni savez Srbije,
- Zadrudni savez Crne Gore,
- Zadrudni savez Jugoslavije.

Pokrajinski zadrudni savezi. Ove saveze formiraju zadrugae sa područja pokrajina, potpisivanjem Ugovora o osnivanju kao osnivačkog akta. Obavljaju iste zadatke kao i okružni samo što deluju na području pokrajina i zastupaju interese zadruga pred organima pokrajina.

Zadrudni savez Srbije formiran je od strane zadruga ali preko okružnih i pokrajinskih saveza, potpisivanjem Ugovora o osnivanju. On je, dakle, Savez saveza.

Od 1997. godine deluje na celoj teritoriji Srbije, jer ima Skupštinu u kojoj su članovi sa područja cele Srbije, kao i Upravni odbor sastavljen na isti način.

Zadaci ovog Saveza, koji su utvrđeni njegovim pravilima, su da:¹⁴

- pruža stručnu i drugu pomoć zadrugama u saradnji i uz učešće pokrajinskih i okružnih saveza,
- zastupa interese zadruga, pokrajinskih i okružnih saveza pred organima Republike Srbije,
- učestvuje u pripremi i donošenju zakona i drugih akata iz domena zadrugarstva i agroindustrijske proizvodnje,
- da se angažuje pri donošenju mera ekonomske i agrarne politike i ocenjuje njihovo dejstvo na razvoj poljoprivrede, sela i zadrugarstva,
- da štiti interese zadruga i zadrugara od monopolskog odnosa prerađivačke industrije koja koristi sirovine iz poljoprivrede,
- da pomaže zadrugama u materijalnoj i finansijskog konsolidaciji,
- da se bavi izučavanjem organizovanih pitanja i društveno-ekonomskim odnosima u zadrugama,
- povezuje zadrugae, pokrajinske i okružne saveze sa proizvođačima sredstava za proizvodnju, prometnim i finansijskim organizacijama,
- utvrđuje kriterijume, područja, zadatke i sedišta okružnih saveza,
- organizuje zadrudnu reviziju,
- organizuje izdavačku, propagandnu i marketinšku delatnost o zadrugarstvu,
- organizuje, svake četvrte godine, Kongres zadrugara.

Zadrudni savez Jugoslavije formiraju savezi Republike Srbije i Republike Crne Gore, potpisivanjem Ugovora o osnivanju.

Prema Pravilima koja utvrđuje Skupština Saveza, on obavlja sledeće zadatke:

- pruža stručnu i drugu pomoć zadrugama i savezima,
- zastupa interese zadruga i zadrudnih saveza pred saveznim i državnim organima,
- učestvuje u pripremi saveznih zakona, posebno onih koji se odnose na zadrugarstvo,
- angažuje se pri donošenju mera opšte ekonomske i agrarne politike i analizira njihov uticaj na razvoj agroindustrijske proizvodnje i zadrugarstva,
- vodi evidenciju o zadrugama i drugim članovima – zadrudni registar i zadrudnu statistiku,
- organizuje sud časti i utvrđuje način njegovog rada,
- predstavlja zadrugarstvo naše zemlje u inostranstvu i ostvaruje saradnju sa savezima drugih zemalja, posebno Međunarodnim zadrudnim savezom.

¹⁴ Ove zadatke obavlja i Zadrudni savez Crne Gore.

Prema Zakonu o zadrugama iz 1996. godine, ovaj Savez ima sledeća javna ovlašćenja:

- donosi Opšta pravila kojima se uređuju primene zadrudnih principa i druga pitanja od opšteg značaja za poslovanje zadruga,
- donosi Pravila o zadrudnoj reviziji, kojima se propisuju uslovi koje moraju da ispune zadrudni savezi i revizori koji obavljaju zadrudnu reviziju,
- utvrđuje saveze koji ispunjavaju uslove za obavljanje zadrudne revizije i vodi registar tih saveza.

Iako je prošlo dosta vremena od oživljavanja saveza, oni još uvek nisu našli svoje pravo mesto u sistemu ukupnog zadrudnog organizovanja. Mada su im zadaci i sadržaj rada bili uvek jasno i dobro definisani, oni iz objektivnih razloga nisu mogli i još uvek nisu u mogućnosti da ih ostvaruju. Osnovne smetnje u radu Saveza su: nedovoljna kadrovska i materijalna osposobljenost. Najveći broj nema svoje prostorije, već je smešten u prostorijama drugih asocijacija, uglavnom komora.

ZADRUGA U SAVREMENIM USLOVIMA

ŠTA JE ZADRUGA

Zadruga je oblik organizovanja fizičkih lica (u daljem tekstu: zadrugari) u kojoj oni, poslovanjem na zadružnim principima dobrovoljnosti, solidarnosti, demokratičnosti, ekonomskog učešća, jednakog prava upravljanja, samostalnosti, zadružnog obrazovanja i međuzadružne saradnje, ostvaruju svoje ekonomske, socijalne i kulturne interese.

(Zakon o zadrugama, član 1.)

x

Ova definicija zadruge se razlikuje od nekih koje su dugo bile prisutne u našem zadružnom zakonodavstvu, kao npr. da je zadruga preduzeće, organizacija udruženog rada i sl. Sada je jasno da je zadruga organizacija zadrugara.

Zadruga posluje na zadružnim principima: dobrovoljnosti, solidarnosti, demokratičnosti, ekonomskog učešća, jednakog prava upravljanja, samostalnosti, zadružnog obrazovanja i međuzadružne saradnje. Principi na kojima posluju zadruge razlikuju ih od drugih oblika organizovanja, recimo preduzeća.

PRAVNO LICE, OSOBENA ORGANIZACIJA

Zadruga je pravno lice.

Zadruga se ne može organizovati kao preduzeće ili drugi oblik organizovanja, niti se može pripojiti ili spojiti s preduzećem ili drugim pravnim licem koje nije zadruga.

x

Zadruga kao pravno lice ima svoju pravnu, ekonomsku i organizacionu samostalnost i atribute pravnog subjekta te može biti nosilac prava i obaveza u pravnom prometu. Ona ne može da se organizuje kao preduzeće ili drugi oblik organizovanja, nego se organizuje posebnim postupkom i posluje na posebnim „zadružnim principima“. Zato se ona i smatra organizacijom „sui generis“, tj. organizacijom posebne vrste. Za vreme postojanja, zadruge ne mogu da se pripajaju ili spajaju sa preduzećima ili drugim pravnim licima koja nisu preduzeća.

Ovaj član Zakona je od velike važnosti za očuvanje integriteta zadruge kao privrednih subjekata. U prošlosti, zbog nepostojanja ovakve zakonske odredbe, agroindustrijski sistemi, trgovinske i druge organizacije su gasile zadruge pretvarajući ih u svoje organizacione, najčešće radne jedinice. To više nije moguće.

VRSTE ZADRUGA

Zadruge se osnivaju kao zemljoradničke – opšte i specijalizovane (žitarske, voćarske, vinogradarske, reparske, stočarske, pčelarske, domaće radinosti i sl.), stambene, potrošačke, zanatske, zdravstvene, studentske i učeničke, kao i druge vrste zadruge za obavljanje proizvodnje, prometa roba i vršenje usluga, u skladu sa ovim zakonom.

Zadruge se mogu osnovati i kao štedno-kreditne.

Na osnivanje, organizaciju, poslovanje i način upravljanja štedno-kreditnim zadrugama primenjuju se odredbe saveznog zakona kojim se uređuju banke i druge finansijske organizacije.

(Zakon o zadrugama, član 2.)

♦

TRI KOMPONENTE POJMA (IDENTITETA) ZADRUGE

Zadugarstvo je, posmatrano u svetskim razmerama, tokom poslednjih nekoliko decenija u krizi (kriza članstva i finansijska kriza). Zato je Međunarodni zadružni savez, počev od 1988. godine, poveo široku akciju u svim područjima sveta da bi fokusirao uzročnike krize i preispitao mogućnosti zadruge u sveukupnom razvoju, u svim zemljama i u svim sektorima privrede. Na osnovu ovih istraživanja modelirana je (nova) vizija zadugarstva za 21. vek koja je zasnovana na pretpostavci da će uloga zadruge u globalnoj ekonomiji biti sve veća. U tom smislu akcentat je stavljen na utvrđivanje trajno-univerzalnog pojma (identiteta) zadruge. Ovaj pojam uključuje tri komponente: (1) definicija zadruge; (2) zadružne vrednosti; (3) zadružni principi.

Definicija – Zadruga je autonomna zajednica dobrovoljno udruženih lica u cilju zadovoljenja ekonomskih, socijalnih i kulturnih potreba i želja, na osnovu zajedničkog posedovanja imovine i demokratski kontrolisanog poslovanja.

Zadružne vrednosti – Zadugarstvo se bazira na samopomoći, demokratičnosti, jednakosti i solidarnosti. Članovi zadruge veruju u moralne vrednosti kao što su: poštenje, iskrenost (otvorenost), društvena odgovornost i briga za druge.

Zadružni principi – su smernice po kojima zadruge sprovode zadružne vrednosti u praksi. Poslednji kongres Međunarodnog zadružnog saveza (ICA), održan u Mančesteru, utemeljio je „treću generaciju“ zadružnih principa, koja znači reformulisanje principa koji potiču još od prvih zadruga.

Cilj ove najnovije reformulacije zadružnih principa jeste da se pokaže kako ideje zadugarstva mogu biti trajno primenjene u svetu koji se menja – naročito u uslovima tržišne ekonomije. Naime, činjenica je da je tržište u periodu 1970–1995. godine drastično proširilo svoj uticaj širom sveta. U tom smislu tradicionalne tržišne barijere, i same menjane, značajno su uticale na opšte promene tržišta (nastanak slobodnih prodajnih zona, smanjenje državnih subvencija poljoprivredi, deregulacija finansijskih institucija), koje su, inače, pretile da razore ekonomske okvire u kojima su zadruge opstale decenijama.

Da bi prosperirale, a mnoge od njih i opstale, zadruge su morale da preispitaju svoje mesto u ovim promenama. Pre svega, promene su za zadruge značile neminovnost suočavanja sa sve većom konkurencijom velikih transnacionalnih korporacija koje poseduju ogroman kapital sa namerom da ga šire svetom tražeći najbolje mogućnosti za investiranje, a to je moć koju zadruge nemaju. Osim toga, zadruge su inferiornije i u pogledu pristupa međunarodnim medijima i obrazovnim institucijama koje proklamuju dominaciju biznisa kao nosioca investicija. Tako je opšte hvaljenje kapitalističkog preduzeća dovelo u pitanje sigurnost mnogih zadruga u zemljama razvijene tržišne ekonomije.

To su sve razlozi zbog kojih se MZS poslednjih godina izuzetno angažovao na reformulaciji zadružnih principa i to na način da oni ostanu garancija identiteta zadruge. Cilj je, takođe, da inovirani zadružni principi budu dovoljno fleksibilni da zadrugu ne bi sprečavali u tržišnoj utakmici sa kapitalističkim preduzećem, čiji je smisao postojanja stvaranje što je moguće većeg profita. U tom smislu je formulisan najnoviji set od 7 zadružnih principa.

ŠTA ČINI IMOVINU ZADRUGE

Imovinu zadruge čini pravo svojine na pokretnim i nepokretnim stvarima, novčanim sredstvima i hartijama od vrednosti (zadružna svojina) i druga imovinska prava.

Zadružna svojina obrazuje se iz udela zadrugara koji su preneseni u svojinu zadruge ili članarine zadrugara, sredstava ostvarenih radom i poslovanjem zadruge i sredstava koja je zadruga stekla na drugi način.

U obavljanju delatnosti, zadruga koristi zadružnu svojinu, a na osnovu drugih imovinskih prava može koristiti i sredstva u svojini zadrugara, kao i sredstva drugih domaćih i stranih pravnih i fizičkih lica.

Zadruga raspolaže svojom imovinom na način određen zakonom, osnivačkim aktom, odnosno zadružnim pravilima.

(Zakon o zadrugama, član 49.)

x

U zadružnoj svojini su pokretne i nepokretne stvari, novčana sredstva, hartije od vrednosti i druga imovinska prava, koja je zadruga stekla i ostvarila:

1. iz udela zadrugara koji su preneti u svojinu zadruge ili članarine zadrugara, 2. radom i poslovanjem zadruge, 3. na drugi način.

Znači, ako zadrugari svoje udele prenesu u svojinu zadruge, onda su oni imovina zadruge u njenoj svojini, tj. u zadružnoj svojini.

Zadruga može steći imovinu u zadružnoj svojini i teretnim pravnim poslom, putem kupovine, izgradnje ili proizvodnje o svom trošku.

Takođe, imovinu zadruga može steći i besteretnim pravnim poslom putem poklona, zaveštanjem zadužbine, legata, kao i prenosom osnovnog sredstva bez naknade ili administrativnim prenosom od strane državnih organa.

U toku poslovanja, zadruga, pre svega, koristi sredstva u zadružnoj svojini, ali može angažovati i sredstva drugih vlasnika: 1. zadrugara; 2. drugih domaćih i stranih fizičkih i pravnih lica.

U korišćenju i raspolaganju sredstvima zadruga se mora pridržavati zakona, osnivačkog akta i zadružnih pravila kojima je regulisan način korišćenja raspoloživih sredstava.

Tako zadruga mora da postupa sa pažnjom dobrog domaćina, odnosno dobrog privrednika, i da svoja svojinska prava koja se sastoje iz skupa prava i dužnosti prema stvarima u svojini koristi, pre svega, u svoju korist i korist zadrugara, a zatim i prema eventualnim ostalim nosiocima određenih prava.

Tako se zadružna imovina ne može smanjiti, već postoji dužnost njenog stalnog uvećanja, ne može se otuđiti bez naknade, ne može menjati oblik svojine i pretvarati u druge oblike svojine, mora se koristiti prema svojoj nameni u skladu sa njenom prirodom i konstrukcijom prema tehničkim i drugim normama.

Zadruga je dužna da svoju imovinu evidentira u skladu sa odgovarajućim propisima i da je fizički obezbedi od uništenja i od bilo kojih protivpravnih radnji, kao i da je zaštiti od štetnog dejstva prirodnih faktora.

Treba imati u vidu da se veći deo imovine u zadružnoj svojini u finansijskim knjigama odnosno u zemljišnim knjigama – kada su u pitanju nepokretnosti – vodi kao društvena svojina. To je posledica ranijih ustavnih rešenja po kojima su postojale samo društvena i privatna svojina, te je i zadružna imovina proglašena društvenom i kao takva upisana u odgovarajuće knjige. Danas, kada je Ustavom ponovo ustanovljena zadružna svojina, kada su u kontnom planu obezbeđena odgovarajuća konta, obaveza je da zadruge svu imovinu u zadružnoj svojini kao takvu evidentiraju u svojim finansijskim knjigama i razvrstavaju u skladu sa kontnim planom, a kada su u pitanju nepokretnosti da ih upiše i u javne knjige (zemljišne, gruntovne, katastarske) kao imovinu u zadružnoj svojini (zadružni kapital). Dakle, kao titular prava svojine treba da bude upisana zadruga.

UDELI

Udeli su sredstva koja zadrugari obezbeđuju za osnivanje i poslovanje zadruge.

Svaki zadrugar upisuje jednak udeo.

Zadugar upisuje udeo u novčanim sredstvima.

Zadugar može, u celini ili delimično, da upiše udeo i u nenovčanim sredstvima, koja se izražavaju u novčanom iznosu, ako je tako određeno osnivačkim aktom, odnosno zadružnim pravilima.

Vrednost nenovčanog udela sporazumno procenjuju osnivači, a posle osnivanja zadruge – organ određen zadružnim pravilima.

(Zakon o zadrugama, član 50)

INOVIRANI ZADRUŽNI PRINCIPI

Od svog osnivanja Međunarodni zadružni savez je, na svojim kongresima, dva puta analizirao zadružne principe – u Parizu 1937. i Beču 1966. godine. Diskusija o preispitivanju zadružnih principa počela je na kongresu u Štokholmu 1988. i nastavljena u Tokiju 1992. godine.

Na 31. kongresu Međunarodnog zadrudnog saveza, održanom u septembru 1995. godine u Mančesteru, usvojena su nova zadružna načela, nazvana „zadružni principi za XXI vek“.

Kao bazni zadružni principi usvojeni su:

1. Princip dobrovoljnosti i otvorenog članstva

Zadruge su dobrovoljne organizacije, otvorene za sve koji prihvataju odgovornost, prava i obaveze, bez socijalne, verske, političke, rasne diskriminacije;

2. Princip demokratičnosti

Zadruge su demokratske organizacije čiji rad kontrolišu samo članovi, koji aktivno učestvuju u utvrđivanju poslovne politike i sprovođenju odluka. Član zadruge ima u principu jedan glas, na svim nivoima odlučivanja, po demokratskim načelima;

3. Princip ekonomskog učešća članova

Članovi zadruga na demokratskim i ravnopravnim osnovama ostvaruju kontrolu nad sredstvima organizacija. Po pravilu dobijaju organičenu novčanu pomoć po statutu, odnosno pravilima. Članovi koji žele da dobijaju dopunska sredstva iz budžeta i putem kredita dužni su da učestvuju u sledećim vidovima aktivnosti:

– razvoju zadruga,

– poboljšanju materijalnog blagostanja članova, srazmerno njihovim aktivnostima u okviru zadruga,

– podršci različitim aktivnostima zadruga.

4. Princip autonomnosti i nezavisnosti

Zadruge su autonomne organizacije samopomoći, koje kontrolišu njihovi članovi. Prilikom zaključivanja dogovora sa drugim organizacijama, uključujući i državu, ili pri uvećanju kapitala iz drugih spoljnih izvora, zadruge kontrolišu svoju delatnost od strane članstva na demokratskim i zadružno autonomnim principima.

5. Princip obrazovanja, obuke kadrova i informacija

Zadruge obezbeđuju svojim članovima, izabranim predstavnicima, menadžerima i saradnicima obrazovanje, obuku kadrova u cilju obezbeđivanja njihovog efektivnog učešća u razvoju zadruga. Zadruge informišu javnost, posebno omladinsku i rukovodioce, o korisnosti i bitnim svojstvima zadružnih organizacija.

6. Princip saradnje zadružnih organizacija

Zadruge pružaju direktne usluge svojim članovima i učvršćuju zadružnu delatnost radeći zajedno sa strukturama mesnog, nacionalnog, regionalnog i međunarodnog značaja.

7. Princip učešća u javnom životu

Zadruge usklađuju delatnost potrebama i željama svojih članova. Aktivnost zadruga stalno je usmerena ka razvoju.

Odnos države i zadrugarstva

ZADRUŽNA AUTONOMIJA

Zadružna autonomija je ugrađena u same temelje zadrugarstva. U osnovi zadružne autonomije leži primena izvornih zadružnih principa, pre svega dobrovoljnosti, otvorenosti i demokratičnosti. Sami članovi kontrolišu i usmeravaju rad zadruga, odnosno utvrđuju zadružnu poslovnu politiku i kontrolišu njeno sprovođenje. To praktično znači da su zadruge samostalne organizacije i ukoliko ulaze u odgovorne odnose sa državom ili drugom organizacijom to čine slobodno, pod uzajamno prihvatljivim uslovima, koji garantuju njihovu samostalnost. Samostalnost je posebno naglašena u zadružnom principu broj 4, čiji je značaj istaknut na XXXI kongresu Međunarodnog zadrudnog saveza u Mančesteru, prilikom usvajanja dokumenata o „zadružnim principima za XXI vek“.

Kada je reč o odnosima države i zadrugarstva uočava se opšta zakonitost a to je: u meri u kojoj se država konstituiše na savremenim, demokratskim načelima, stvaraju se i pogodniji uslovi za brži razvoj pojedinih slobodnih društava, a u okviru toga i zadružnih organizacija u kojima sami članovi samostalno, svojim pravilima, regulišu međusobne odnose. Otuda je i razumljivo da se zadružni pokret začeo i razvijao tokom XIX veka, u vreme razvoja parlamentarne demokratije i liberalnog tržišta.

Sledstveno ovoj zakonitosti zadrugarstvo je najveći domet dostiglo u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama u kojima je dejstvo ekonomskih zakona najsurevije. Zato je bila neminovnost da se sitni robni proizvođači organizuju u zadruge, da bi odoleli nemilosrdnoj konkurenciji na tržištu i kroz zadružni način organizovanja svojih poslova obezbedili opstanak i napredak.

U savremenom svetu zadruge imaju veliki ekonomski i socijalni značaj, što državama nameće potrebu donošenja nacionalnih zakona o zadrugama. Zakoni obezbeđuju pravne osnove i druge neophodne uslove za razvoj zadružnih organizacija u što široj sferi privrednih i vanprivrednih delatnosti. Pri tome negovanje zadružne autonomije i nezavisnosti ostaje jedan od nezaobilaznih načela savremenog zadružnog organizovanja.

ZADRUGA NEMA ZAMENU

Prof. dr ZORKA ZAKIĆ

NEMINOVNA OBNOVA ZADRUGARSTVA

Zemljoradničko zadrugarstvo, koje korene vuče još iz porodične zadruge, na našim prostorima ima dugu tradiciju. Naime, prodorom kapitalizma u poljoprivredu krajem prošlog veka usitnjeni i osiromašeni seljak se suočavao sa činjenicom da je novac, bez koga se ne može uspešno poslovati, izuzetno oskudna roba. Budući da Srbija u to vreme nema razvijen institucionalni kreditni sistem, seljak je bio prinuđen da se obraća gradskom ili seoskom zelenišu. Prezaduženost kod ovih kreditora često je dovela do gašenja poljoprivrednog gazdinstva. U to vreme slični problemi sela u mnogim zemljama Evrope rešavani su kroz zadržno organizovanje seljaka.

Ideje zemljoradničkog kreditnog zadrugarstva iz Evrope prenose se i na naša područja, tako da Srbija, u tom pogledu, hvata korak sa svetom – što potvrđuje i činjenica da je bila među 11 zemalja osnivača Međunarodnog zadržnog saveza 1895. godine. Ovakav trend razvoja našeg zemljoradničkog zadrugarstva nastavljen je sve do Drugog svetskog rata, da bi potom bio zaustavljen u posleratnom forsiranju kolektivizacije seljaka preko „seljačke radne zadruge“, organizovane po uzoru na sovjetski kolhoz. Po napuštanju ovoga tipa zadruge, u prvoj polovini 1950-tih, kod nas je forsirana „opšta zemljoradnička zadruga“ kao poluga postepene transformacije seljačkog gazdinstva koje je, preko institucije „kooperacija“, trebalo prevesti u društveni sektor.

Stavljanje u funkciju državne agrarne politike, među čijim ciljevima je „podruštvljavanje“ zemljišta i „poradničavanje“ seljaka, zadruzi je namenjena uloga transformatora. Ovaj pristup spada, razume se, u iluzije prethodnog društveno-ekonomskog sistema pošto je životna stvarnost donela upravo obrnute pojave vraćanja „podruštvljenog“ zemljišta u privatno vlasništvo seljaka (Zakon iz 1991. godine) i „poseljačenje“ radnika iz redova „prekobrojnih brigada“ koje su prevremeno pokrenute iz sela. Njih je nepovoljna ekonomska situacija tokom poslednjih godina (raspad države SFRJ, započeti proces svojinske transformacije koja, između ostalog, otvara i pitanje viškova zaposlenih, ratno okruženje, pojava katastrofalnih inflatornih pritisaka, sankcije UN) usmerila čak i nevoljno na put povratku zemlji da bi obezbedili egzistenciju svojih porodica.

U okviru ovog osvrta na razvoj našeg zadrugarstva u poljoprivredi, treba istaći još nekoliko značajnih momenata koji karakterišu period poslednjih pet decenija.

Prvo, napuštanje klasičnog pristupa poimanja zadruge po kome je ona istovremeno udruženje lica (članova zadruge) i privredno preduzeće. Prema novoj teoriji o „metarmorfozi zemljoradničke zadruge“, koja je lansirana početkom 1960-tih, objašnjavano je da tzv. suprotnost zadržnog bića (udruženja i preduzeća) nema osnove postojanja u našem društveno-ekonomskom sistemu. Zadruga je jednostavno bila pretvorena u „socijalističko“ preduzeće, izjednačeno sa svim ostalim preduzećima kod nas u koja se uvodilo radničko samoupravljanje. Time je definitivno poništeno suštinsko biće zadruge.

Drugo, prethodni teorijski pristup o pojmu zadruge imao je za posledicu ukidanje institucije zadržne svojine. Zakonom o formiranju jedinstvenih privrednih komora Jugoslavije 1962. godine ukinuti su i zadržni savezi kao asocijacije zadruga. Njihova imovina je državnim dekretom utopljena u društvenu imovinu i locirana kod komora. Tako su zadruge u suštini podržavljene na najgrublji način, a seljaci su, zvaničnim ukidanjem kategorije članstva zadruge, uklonjeni sa scene upravljanja u zadruzi koja je bila prepuštena zadržnoj birokratiji.

U procesu razgrađivanja zadrugarstva prvo je izvršen udar na zadržnu imovinu, posebno na zemljišni posed oličan u instituciji „zadržna ekonomija“, a koje su veliki sistemi najčešće uzurpirali. U postzurovskoj reorganizaciji velikih sistema zadruge su se izdvajale, ali često nisu mogle da „iznesu“ svoje zemljište, tako da je ovo do danas ostalo predmet brojnih sudskih sporova između zadruga i bivših integratora. Koliko je mala snaga ovih zadruga može se videti i po tome da je njihov udeo u posedu društvenog zemljišta takoreći zanemarljiv, što potvrđuju podaci za 1990. godinu: u Srbiji bez pokrajina 9%, u Vojvodini 1% i na Kosmetu 12%. Ova slika je sigurno promenjena u nepovoljnom smeru posle primene Zakona o vraćanju zemljišta koje je seljacima oduzeto u vreme kolektivizacije i prinudnog otkupa.

Treće, tokom perioda 1962-1976. godine različitim državnim aktima zadrugarstvo je definitivno utopljeno u društvena preduzeća – kombinata. (Među ovim aktima najznačajniji su: Ustavni amandmani 1972, Ustav 1974, ZUR 1976). Naime, zadruge su postale svojevrsni privezak poljoprivrednih kombinata, najčešće kao osnovne organizacije kooperanata unutar kombinata. Preko „kooperativne proizvodnje individualnih poljoprivrednika“ postaju sirovinaska osnova nove kombinatske industrije koja je tada nicala. Seljaci, udaljeni od svoje izvorne organizacije, imali su osećaj da su više eksploatisani nego što su zaštićeni preko kombinatskih OOK. S druge strane, postojeća zadruga, transformisana u osnovnu organizaciju kooperanata, ostala je i bez svoje baze oličene u članstvu (koje se od tada pa do danas ne prati kao kategorija zvanične statistike).

Zadrugarstvo, kao institucija udruživanja seljaka, je do te mere bilo degradirano da njegova pozicija nije značajnije popravljena ni onda kada su obnovljeni zadružni savezi (1976). Ovo obnavljanje značilo je, prevashodno, stvaranje utočišta „rotirajućim“ odnosno „isluženim“ političkim kadrovima raznih partijsko-državnih struktura, umesto da je predstavljalo odraz potrebe vaspostavljanja zadružnog sistema u kome bi zadrugari bili zaštićeni od bezobzime državne birokratije.

USPEŠNA ZADRUGA MENJA SELO

Jačanjem ekonomske moći zemljoradnička zadruga širi delokrug svoga rada, zavisno od specifičnosti regiona i potreba stanovništva (npr. ugostiteljstvo, seoski turizam i dr.). Zadruge šire delatnosti i na poslove koji nemaju neposrednu vezu sa poljoprivredom (servisi za popravku aparata u domaćinstvu, pogoni za izradu rezervnih delova i dr.). Na taj način zadruga postaje organizacija svih stanovnika sela.

Ovakvo organizovana zadruga je u poziciji (i obavezi) da gradi puteve, vodovode, domove kulture... ukoliko, sve što utiče na kvalitet življenja u selu.

Tamo gde su razvijene zadruge, prisutne su manje socijalne razlike i smanjen je prelazak radnoaktivnog stanovništva u gradove, jer postoji mogućnost za otvaranje većeg broja raznovrsnih radnih mesta u selima.

Četvrto, o nepovoljnom stanju poljoprivrednog zadrugarstva kod nas (stvorenom ZUR-ovskim sistemom) svedoče i podaci o broju zadruga kojih je mnogo manje nego pre uvođenja ZUR-a. Krajem 1980. godine u Srbiji bez pokrajina bilo je svega 170 zadruga, na Kosmetu 37, a u Vojvodini ni jedna! Po ukidanju ZUR-ovskog sistema (krajem 1980-tih) ovo stanje se znatno menja, tako da je 1990. godine zabeležen sledeći broj zadruga: Srbija bez pokrajina 423, Vojvodine 139 i Kosmet 112. Proces brojčanog omasovljenja zemljoradničkih zadruga se i dalje nastavlja tako da ih je 1994. godine bilo: Centralna Srbija 732, Vojvodina 375 i Kosmet 401. Međutim, poljoprivredna zadruga je, osim izuzetaka, svedena na privredno-inferiornu organizaciju koja je, u suštini, onesposobljena da obavlja svoje funkcije. Bez obzira na to što su zadruge zvanično bile izjednačene sa ostalim organizacijama udruženog rada, one su ostale na periferiji privrednih tokova, prosto zbog toga što su smatrane manje „socijalističkim“ u odnosu na druge organizacione forme kao što su, na primer, kombinati.

* * *

Većina naših zadruga danas ima imidž drugorazrednih poslovnih organizacija. Ne ulazeći u širu raspravu o uzrocima koji su doveli zadruge u takvo stanje, nema sumnje da su tu značajnu ulogu odigrale i brojne iluzije o ovoj vrsti organizacije u našem agraru tokom proteklih pet decenija. No, nezavisno od toga, reafirmacija zadrugarstva kod nas se pokazuje neminovnom iz više razloga, među kojima su najbitnija realna očekivanja da upravo zadruga može da pruži veliki doprinos rešavanju brojnih problema iz ekonomsko-socijalnog doma na koji nas opterećuju i za koje se zna da će potrajati duže vreme. Na takvu prognozu ukazuje i činjenica da su mnoge zemlje u prošlosti slične probleme rešavale baš preko zadrugarstva. Kao primer može se navesti Danska tokom krize 1930-ih, pa i danas, gde je zadruga oslonac za prevazilaženje finansijskih teškoća agrara. Uz to,

poznato je da je zahvaljujući žilavosti zadrugarstva u mnogim situacijama ratnog i poratnog stanja omogućeno grupama ljudi, udruženim u zadruge, da prežive. I sada, u toku procesa tranzicije poljoprivrede kao osnovni cilj postavlja se obezbeđenje što jeftinije ishrane ljudi.

U izloženim pristupima vezanim za neminovnost reafirmacije zadrugarstva kod nas, u centar pažnje se stavlja zatečeno stanje koje je u započetoj fazi tranzicije obeleženo, između ostalog, i snažnim socijalnim raslojavanjem. Zadruga ovde može da odigra značajnu ulogu stabilizatora, naročito u pogledu rešavanja problema siromaštva. Jer, svet do danas nije izmislio ništa bolje od zadružne ideje u cilju zaštite siromašnijih slojeva društva od „bezdušnih preduzetnika“ ali i od „bezlične države“ čiji budžet često neopravdano guta rezultate znoja i truda ovih nezaštićenih slojeva.

Naravno, izloženi stav ne znači da je zadružna ideja namenjena samo „poštenim ali istovremeno siromašnim“ članovima društva. Naprotiv, tokom 150-godišnjeg razvoja, zadrugarstvo u zemljama danas razvijene tržišne ekonomije se potvrdilo kao sistem bogatih ljudi (članstva). Zadružni sistem se uspešno nosi sa najmoćnijima u poslovnom svetu.

Obe izložene komponente ukazuju na mogućnost da bi „nova“ zadruga u mnogim oblastima ljudske aktivnosti (uključujući i agrokomples kao celinu) kod nas mogla da posluži kao jedan od instrumenata izgradnje našeg budućeg društva koje ne bi u potpunosti izgubilo dimenziju „pravde za sve ljude“. U vreme oslobađanja dugo prigušivane inicijative privatnih preduzetnika, koja neretko pokazuje i znake divljenja i shvatajući ovo vreme kao „juriš u kapitalizam“, navodno načelo je uveliko ugroženo.

Zaključujući ova sažeta razmatranja vezana za potrebu reafirmacije zadrugarstva kod nas (posmatranog u celini i posebno u agrokomplesu gde bi, pored zemljoradničkih zadruga, svoje mesto mogle da nađu i zadruge u agroindustriji i vodoprivredi, bitno je istaći da izloženi stavovi nikako ne znače zagovaranje ideje da su zadruge jedine, ili najvažnije, organizacione forme koje će uspešno doprineti tranziciji. Nema sumnje da su tu velike mogućnosti na strani privatnog sektora, pa i društvenog (državnog). Tu je najvažnije da svi sektori budu stavljeni u poziciju da svoju ekonomsku efikasnost dokazuju kroz utakmicu na tržištu, ne zanemarujući ni socijalnu komponentu koja (iako izvučena iz preduzeća) ne može biti ostvarivana bez oslonca na uspešna preduzeća u svim sektorima vlasništva.

Uz sve ovo, treba navesti još jednu opasku vezanu za činjenicu da današnje vreme donosi tendenciju približavanja velikog biznisa i moćne države, pa često kormilo vlade preuzimaju najmoćniji biznismeni. U takvom svetu prosečnom građaninu, da bi se zaštitio od zastrašujuće moći korporacija, preostaje samo jedna alternativa: da osniva svoje grupe, u čemu mu zadruga može biti oslonac.

Suvišna je napomena da država, u cilju zaštite čoveka koji je najdragoceniji faktor društva, treba da ispolji blagonaklonost prema zadrugama, ne samo preko direktne pomoći (npr. poreske olakšice) već, i pre svega, merama motivisanja svih oblika kapitala na ulaganje u zadružna preduzeća. Jer, privreda motivisana isključivo profitom ne može da zadovolji sveukupne ljudske potrebe.

U zemljama Evropske unije

PEDESET HILJADA ZADRUGA

U zemljama Evropske unije ima oko 50.000 zemljoradničkih zadruga kooperativa sa preko 12 miliona zadrugara i 600.000 zaposlenih. Ukupan obrt u zadrugama dostiže 150 milijardi ekija. Zadruge imaju značajnu ulogu u razvoju seoskih područja, učestvuju u podizanju životnog standarda stanovništva povećanjem zaposlenosti.

Pre nešto više od četvrt veka prevladalo je saznanje da je seosko stanovništvo, zahvaljujući tehničko-tehnoškom napretku u poljoprivredi, angažovano sa svega 30 odsto svojih radnih kapaciteta. Otuda veliki pritisak na zapošljavanje u gradovima. Usledila je decentralizacija u vođenju agrarne politike (Francuska, Zakon o decentralizaciji, donet 1982. godine). Zadruge postaju važan faktor razvoja lokalne i regionalne privrede.

Prema podacima Međunarodnog zadružnog saveza

U SVETU 754 MILIONA ZADRUGARA

Prema podacima Međunarodnog zadružnog saveza, iznetim na 31. kongresu u Mančesteru septembra 1995. godine, u 90 zemalja sveta ima 753.810.715 zadrugara. Zadruge (kooperative) su članice 207 nacionalnih organizacija, a aktivno radi 8 međunarodnih zadružnih organizacija.

Od navedenog broja zadruga u 35 zemalja Evrope ima 155,2 miliona zadrugara i 91 nacionalna zadružna organizacija.

U kooperativama na svim kontinentima zaposleno je oko 100 miliona ljudi. Procenjuje se da se broj lica koja se izdržavaju od kooperativa približava cifri od tri milijarde, što je polovina svetskog stanovništva!

U Jugoslaviji je registrovano oko 4600 različitih vrsta zadruga, od kojih je skoro 1600 zemljoradničkih. Kategorija „zadružno članstvo“ statistički se ne iskazuje, što je jedinstven primer u svetu.

ZADRUGARSTVO U USLOVIMA TRANZICIJE

Prof. dr BOŽIDAR CEROVIĆ

EKONOMSKI CILJEVI SVOJINSKE TRANSFORMACIJE

Proces svojinske transformacije, započet u Jugoslaviji pre skoro šest godina, još uvek izaziva određene socijalne, a delom i stručne kontroverze. Stoga je potrebno jasno definisati ekonomsku sadržinu tog procesa, odnosno ekonomske ciljeve koji se tim procesom žele postići. Jasno definisani poželjni ciljevi postaju kriterijum za izbor odgovarajućeg modela i osnova za rešavanje mnogih propratnih, nepoželjnih posledica.

Svojinsku transformaciju treba posmatrati prvo kao jedan ekonomski proces (i/ili projekat) kojim treba ostvariti određene ekonomske ciljeve. Drugo, svojinsku transformaciju treba locirati u jasno određenu politiku transformacije privrednog sistema. U tom smislu o svojinskoj transformaciji a, posebno, privatizaciji govorimo u kontekstu nastojanja da privreda pređe na (i uklopi se u) tržišni model privređivanja. Treće, važno je pravovremeno sagledati pored ekonomskih i moguće socijalne posledice i to kako poželjne (pozitivne) tako i nepoželjne (negativne). Naročito ove druge možda i više, kako bi se pravovremenom politikom njihovo dejstvo moglo umanjiti. Osnovni (opšti) ekonomski ciljevi svojinske transformacije se obično definišu kao:

- a) povećanje efikasnosti i
- b) razvoj tržišta i konkurencije.

Pored ovoga, kao cilj se (a u našim uslovima se svojim prioritetom svakako nameće) može uzeti i pribavljanje dodatnog kapitala.

Na koji način se ovi ciljevi mogu ostvariti procesom svojinske transformacije?

Prvo, povećanje efikasnosti se procesom privatizacije postiže pomoću:

- odgovarajućeg sistema kontrole zasnovanog na vlasničkom interesu, što znači u interesu pojedinca ili institucija čija je ciljna funkcija maksimizacija profita (državno, odnosno javno vlasništvo ne sadrži ovu funkciju cilja, tj. kombinuje je sa različitim socijalnim ciljevima, ostvarujući nižu efikasnost preduzeća);
- odgovarajućim sistemom podsticaja menadžera koji ne deluje u društveno-svojinskom i državano-svojinskom uređenju (pretnja preuzimanjem, bankrot itd.);
- jačanjem motiva za uvećanje imovine koji je sekundaran u društveno-svojinskom uređenju ili se u mešovitoj privredi ne može realizovati efikasno u (uobičajenom) obliku društvene svojine;
- razvojem tržišta kapitala u odnosu na (dosadašnji) društveno-svojinski sistem u kome se promet kapitala odvijao isključivo kroz bankarski mehanizam i opterećivao privredu drugom, sa jedne strane, a činio finansijsku strukturu preduzeća inferiornom, sa druge strane.

Drugo, razvoj tržišta i konkurencija postižu se:

- formiranjem novih, privatnih preduzeća na osnovu domaćih i/ili stranih ulaganja;
- razvojem tržišta faktora proizvodnje (rada i kapitala);
- fleksibilnijom strukturom privrede i novim načinom upravljanja u vezi sa novim motivima i kontrolnim mehanizmima;
- restrukturiranjem postojećih (po pravilu) vrlo velikih društvenih preduzeća radi jačanja ekonomskih motiva pojedinih delova preduzeća i njihove ekonomske odgovornosti, uključujući i svojinsko restrukturiranje itd.

Pri tom treba imati u vidu pozitivnu okolnost da je razvoj našeg sistema u toku dužeg perioda omogućio delovanje određenih tržišnih mehanizama (posredstvom tržišta roba i usluga), što je zasnovalo elemente tržišnog ponašanja naših preduzeća. Međutim, oni su jako narušeni tokom proteklih nekoliko godina.

Treće, priliv dodatnog kapitala kroz privatizaciju se može ostvariti:

- dokapitalizacijom (dodatnim investiranjem) privatnog kapitala u postojeća preduzeća;
- kupovinom preduzeća (ili njihovih delova) od strane privatnog kapitala.

Treba naglasiti da je priliv kapitala u našim uslovima samo onaj koji potiče (a) iz inostranstva i (b) iz štednje van banaka (što u nas danas predstavlja najveći deo štednje) i (c) iz budućih ušteda. Sva tri vida, pretežno, predstavljaju privatna sredstva.

Na taj način privatizacija aktivira dodatne resurse, a pored toga, čini atraktivnijim uslove za strana ulaganja (poznato je da i u okviru zapadnih, razvijenih tržišnih privreda postoji velika suzdržanost stranih investitora za ulaganje u javni sektor zbog manje ili veće prisutnosti državnih intervencija u poslovanju).

Pored ovih ciljeva treba istaći da se privatizacijom mogu još ostvariti neki dodatni ciljevi kao što je raskid sa prevelikom i štetnom povezanošću države i privrede ili deregulacija privrede uz promenu i pojednostavljenje regulatornih mehanizama, odnosno pojeftinjenje regulatorne funkcije. Takođe, ona olakšava prilagođavanje privrednog sistema međunarodnom okruženju a time i povećava zainteresovanost inostranih ulagača i pojednostavljuje postupak investiranja.

Prema tome, svojinska transformacija uopšte i privatizacija posebno, imaju važne ekonomske funkcije od kojih se većina ne može ostvariti u dosadašnjem obliku društvenog vlasništva (a pogotovo to ne bi bilo moguće u uslovima državne svojine). Sa druge strane, gotovo svi nabrojani ciljevi su saglasni sa prvim, koji smo naveli, tj. sa povećanjem efikasnosti.

TRANZICIJA

U svakom društveno-ekonomskom sistemu je bitno pitanje ko ima stvarnu kontrolu nad privrednim resursima. Unutar našeg sistema, koji je razvijen tokom poslednjih pet decenija, primat je davan društvenom u odnosu na privatno vlasništvo nad raspoloživim resursima. To je razvojna faza tzv. dogovorne ekonomije u kojoj su društveni dogovori i sporazumi nadjačali tržišne odnose između privrednih subjekata. Takvo stanje preovlađuje sve do „postzurovske“ transformacije koja je otpočela krajem 1980-tih. Ova transformacija znači napuštanje jednog sistema (dogovorne ekonomije) i izgradnju novog sistema u kome bi prednost imao sistem tržišne ekonomije. Prva njena faza kod nas se danas naziva tranzicija.

Uzimajući osnovne elemente tržišne ekonomije kao polazne osnove naše svojinske transformacije (privatizacije), treba imati na umu da naša „dogovorna ekonomija“ nije bila isto što i centralno dirigovana ekonomija ostalih bivših socijalističkih zemalja i istočne i srednje Evrope koje su, takođe, stupale u fazu tranzicije. Naime, radi se o tome da je naš sistem sadržavao brojne elemente tržišne ekonomije (socijalističko tržište). S druge strane, ni sistem tržišne ekonomije razvijenih zapadnih zemalja ne znači apsolutnu vladavinu tržišta. Istina, ovde preovlađuju tržišni odnosi, ali mnoge komponente privrednog i socijalnog sistema su regulisane direktnim ili indirektnim merama vlade svake zemlje.

Prof. dr GOJKO RIKALOVIĆ

ZADRUGARSTVO U TRANZICIJI KA TRŽIŠNOJ EKONOMIJI

Reafirmisanje zadruga, zadrugarstva, zadružnog pokreta i zadružnog vlasništva u nas ima veliki značaj. Naime, slom ekonomskih, pravnih i političkih sistema doskorašnjih socijalističkih istočnoevropskih zemalja (uključujući i bivšu SFRJ) prouzrokovao je dalekosežne društvene posledice u nacionalnim i svetskim okvirima. Ključno pitanje tzv. postsocijalističkih privreda je da se definiše bar globalni karakter društva kojem se teži, te da se izgradi najracionalniji mehanizam putem koga će se obaviti transfer iz jednog oblika ekonomskog i društvenog sistema u drugi, novi sistem, kao i iz jedne razvojne koncepcije u drugu, sasvim drugačiju koncepciju. Upravo na tom teškom i rizičnom prelazu na tržišnu ekonomiju nalazi se i nova jugoslovenska savezna država.

Svojinska transformacija predstavlja esencijalni sastavni deo procesa tranzicije. U vlasničkom preobražaju odgovarajuću ulogu bi mogla odigrati i reafirmacija zadružne svojine.

Zadružna svojina je kolektivno vlasništvo u zadružnom sektoru privređivanja u mnogim zemljama savremenog sveta. Zadružno vlasništvo nije ni društveno ni privatno, već kolektivno i javlja se kao specifičan društveni oblik uzadruživanja rada i sredstava na dobrovoljnoj osnovi. Ta dobrovoljnost je bitna karakteristika

u osnivanju, prestanku i upravljanju zadrugom. Zadružna svojina je zasnovana na ekonomskim interesima učesnika uzadruživanja. Ona je svojina zadružnog kolektiva koji zajednički odlučuje i koristi sredstva zadruge i raspolaže njima.

Veoma je značajno ukazati da zadruga predstavljaju svojevrsan društveni spoj vlasništva, upravljanja i rada u rukama njihovih članova. Učešće zadrugara u upravljanju i raspodeli određeno je njegovim udelom u zadružnom kapitalu i radnim doprinosom koji daje zadruzi.

Pošto u tržišnim uslovima zadruga posluju po principima koji važe za ostale privredne subjekte, njihova finansijska struktura treba da održava raznovrsne svojinske odnose koji izražavaju poreklo „njihovog“ poslovnog kapitala. U slučaju zadružnog kapitala je posebno važno razlikovati njegovu finansijsku, fizičku i funkcionalnu dimenziju. Sredstva udružena u zadruzi mogu biti u privatnoj svojini zadrugara, ali ih oni mogu preneti i na zadruku čime ona postaje zadružna. Kapital koji je pribavljen iz dela dobiti koji pripada zadruzi predstavlja zadružno vlasništvo. Proizilazi da u zadruzi paralelno mogu da egzistiraju privatni kapital zadrugara, zadružna sredstva u formi novca i prava, te opredmećena iz dela dobiti kojom zadruka raspolaže, ali i pozajmljeni kapital.

Zadruga se, dakle, mogu organizovati tako da obezbede svoj opstanak i razvoj, odnosno mogu se javiti kao društva lica, akcionarska društva, ali i kao neprofitne organizacije. Organizaciona fleksibilnost zadruga proizilazi iz toga što se ona temelji na kolektivnoj svojini koja ne čini baš preciznu kategoriju. Stoga zadruga u uslovima tranzicije mogu da obavljaju posredničku misiju između privatnih i društvenih preduzeća, odnosno da budu bitna spona u tom pogledu među svim privrednim i društvenim subjektima u mešovitom društvu tržišne ekonomije. Takva zadružna strategija treba da omogućiti ekonomski održivu zadruku u tranzitornoj sredini, kao i da doprinese, što je moguće više, olakšavanju prelaska na tržišnu privredu. Prilika je da se reši pitanje zadružne svojine, transformisanja postojećeg vlasništva u zadrugama i vraćanje imovine nekada oduzete zadrugarima, zadrugama i zadružnim savezima.

Da bi zadruga efikasno izvršavale svoje ekonomske i socijalne funkcije neophodno je obezbediti odgovarajuće izvore finansiranja (osnivački kapital, članski depozit, dodatni kapital, zajmovi, obveznice, akcije). U cilju što uspešnijeg poslovanja zadruka dobro bi bilo angažovati sposobne menadžere i radnike i iz reda nečlanova. Zadrugama treba podržavati infrastrukturu: efikasni zadružni savezi, zadružna banka, zadružno obrazovanje i pružanje upravnih saveta i pravnih usluga. Ambijent u kojem funkcionišu zadruga (preveliko podržavanje i stihijna privatizacija) nije previše naklonjen zadrugarstvu. Ipak, razvoj zadruga u tržišnom i tehnološkom pogledu je preduslov njihovog opstanka u konkurenciji sa ostalim sektorima na tržištu.

U tranzitnim uslovima zadruga mogu omogućiti rešavanje mnogih pojedinačnih egzistencijalnih problema, ublažavanje velike otvorene i prikrivene nezaposlenosti, smirivanje socijalnih napetosti, ali i pružiti značajne ekonomske podsticaje. Naime, sadašnja situacija zahteva razvoj zadrugarstva i u poljoprivredi i u nepoljoprivrednim sektorima, posebno u zanatstvu i uslužnim aktivnostima.

Zadruga su, po pravilu, ekonomski subjekti male i srednje veličine, te su korisne jer su fleksibilnije u odnosu na velike poslovne sisteme. Stoga je neophodno popunjavati privrednu strukturu i mrežom raznovrsnih zadružnih organizacija (stambenim, zemljoradničkim, štedno-kreditnim, potrošačkim, zanatskim, zdravstvenim, zadrugama za intelektualne usluge itd.). Zadruga su, dakle, po svom značaju i svojim funkcijama ravnopravne preduzećima. Štaviše, one posluju na načelima maksimizacije profita, a ekonomske interese svojih članova (zadrugara) ostvaruju na zadružnim principima uzajamnosti, solidarnosti, demokratičnosti itd.

Privatizacija agrara u bivšim evropskim socijalističkim zemljama

MNOGO PREPREKA I NEPOZNANICA

Privatizacioni procesi u agrokompleksu bivših socijalističkih zemalja srednje i istočne Evrope odvijaju se uporedo sa privatizacijom drugih sektora njihove ekonomske aktivnosti. Pri tome, naravno, privatizacija agrara ima određene specifičnosti, pošto ovaj sektor proizvodi hranu koja u svakoj od tih zemalja predstavlja faktor od strateškog ekonomskog i političkog značaja. Odsustvo tržišne ekonomije u evropskim zemljama u tranziciji uslovljavalo je velike neracionalnosti, pa i promašaje, u domenu poljoprivredne proizvodnje. Reklo bi se da

privatizacija agrarnog sektora teče nezgrapno, kao da je sputana karakterističnom inertnošću doskorašnjih socijalističkih privrednih sistema. U većini ovih zemalja privatizaciji agrara prikriveno, ili čak otvoreno, prepreke postavljaju bivši rukovodioci nekadašnjih velikih poljoprivrednih preduzeća i kooperativa. Istosmerno dejstvo na brzinu i efikasnost privatizacionih procesa ima i neadekvatno osposobljen administrativni aparat. Nepotpune i nesređene katastarske knjige otežavaju i usporavaju povratak zemljišta bivšim vlasnicima. Pravna regulativa privatizacije je često neprecizna i nedorečena, što ima za rezultat praznine u zakonskim propisima i probleme u njihovom sprovođenju.

Hronični nedostatak kapitala, nedovoljno i neodgovarajuće znanje ne predstavljaju pogodnosti za ostvarenje takve radikalne reforme agrarnog sektora kao što je to privatizacija i uvođenje tržišnog privređivanja. Nizak nivo životnog standarda stanovništva i neverica zaposlenih, podgrejana stalnom opasnošću od stečaja i likvidacije lebde nad agrarnom tranzicijom kao Damoklov mač. Neka iskustva upozoravaju da u promene i privatizaciju valja ići promišljeno da ne bi dolazilo do pravnih agrarnih katastrofa.

Privatizacioni put je, dakle, pokriven mnoštvom teškoća i nepoznanica u uslovima ekonomske nestabilnosti, neizgrađenosti otvorene privrede i nedovoljne liberalizacije cena, odnosno pogrešnih interventnih mera države i neadekvatnog uvažavanja tržišnih odnosa u poljoprivredi i sektorima povezanim sa njima.

ZADRUŽNA SVOJINA I IMOVINA

Prof. dr VUKSAN LAKIČEVIĆ

O SVOJINI

Svojina je, kao prvi i najznačajniji motivacioni činilac, postavljena u same osnove ekonomske efikasnosti. Tačnije, samo na osnovama svojinskih odnosa koji obezbeđuju visok stepen motivacije svih subjekata (pojedinaac, stručni timovi, preduzeće i drugi privredni subjekti), moguće je trajno postaviti i razvijati efikasan ekonomski sistem. Otuda se svojina javlja kao centralna ekonomska kategorija.

Svojina je jedan od najznačajnijih instituta pravnog sistema. Prisivljanje – ekonomski sadržaj svake svojine, u svim svojim bitnim elementima mora biti regulisano, uređeno pravom. Nedostaci u pravnom uređivanju odnosa svojine izrazito se nepovoljno odražavaju na funkcionisanje ukupnog pravnog sistema, uzrokuju pravnu nesigurnost, pogoduju narastanju društvenih tenzija sa tendencijom prerastanja u sukobe širih razmera.

Nesporna je čvrsta veza svojine i političke vlasti. Politička vlast i svojina ne mogu se razdvojiti, jer: „Čim se bol otuđenja oseti ili će svojina preuzeti vlast, ili će vlast preuzeti svojinu“. To je razlog što društveni sukobi, nezavisno od proklamacija, u svom središtu imaju težnju da se ovlada svojinom (dobra, kapitalom, prirodnim resursima).

Svojina nije statična kategorija. Kroz istoriju se menjao način realizovanja ekonomskog sadržaja svojine i način ostvarivanja njenih ekonomskih funkcija, a time i oblici u kojima se svojina ispoljavala. Potvrdili su se i opstali oblici svojine koji nisu sputavali privatni, prvenstveno ekonomski motiv, koji su taj motiv afirmisali i razvijali. Neslućeni uspon razvijenih nema svoje ishodište u ekonomskoj prinudi već, prvenstveno, u uspešnoj identifikaciji i afirmaciji ekonomskog motiva. (Dr Vuksan Lakićević: NEKA PITANJA ZADRUŽNE SVOJINE)

BEZ ZADRUŽNE SVOJINE NEMA RAZVOJA ZADRUGARSTVA

(Funkcije zadružne svojine)

Zadružna svojina, samim tim što je poseban svojinski oblik, ima i svoje specifične funkcije.

– Zadružna svojina uslov je postojanosti i stabilnog razvoja zadruga. Kao što je privatna svojina bila i ostala osnova privatnog preduzeća i preduzetništva, tako je zadružna svojina, koja zadržava elemente privatnosti, osnov razvoja zadruga i zadrugarstva.

Istorijat zadruga kod nas potvrđuje velike oscilacije u njihovom razvoju. Ove oscilacije i nesiguran status zadruga u toku dužeg vremenskog perioda, mogu se, u dobroj meri, objasniti činjenicom da zadružna svojina nije bila konstituisana kao poseban svojinski oblik. Otuda je sa pravnog stanovišta neshvatljiva mogućnost da se „organizacionim promenama“, vršenim u određenim periodima, zadruge ostave bez imovine koju su osnovano stekle radom, poslovanjem i na drugi zakonit način. U uslovima u kojima bi zadruge bile subjekt, nosilac prava (zadružne) svojine, ovo jednostavno ne bi bilo moguće, jer pravo ne priznaje mogućnost razvlašćivanja vlasnika, oduzimanja svojine putem organizacionih promena.

Na osnovu izloženog može se oceniti da je jedna od posebno značajnih funkcija zadružne svojine da zadrugama, kao organizacijama „sui generis“, tj. organizacijama posebne vrste, obezbedi ekonomsku postojanost i pravnu sigurnost. Zbog toga je opravdano prihvatiti princip da, u našim uslovima, bez zadružne svojine ne može biti stabilnog i trajnog razvoja zadruga i zadrugarstva.

– Sledeća, može se reći osnovna funkcija zadružne svojine, jeste realizacija ciljeva zadruga, uspešna realizacija ekonomskih interesa zadrugara. Zadruga, po pravilu, ne pravi profit, njena je funkcija da na što povoljniji način realizuje određeni ekonomski interes zadrugara. Zato, iako je zadruga privredni subjekt, zadružna svojina se, po pravilu, ne ponaša kao kapital, ne teži optimalnim uslovima oplodnje i uvećavanja. Ovo svojstvo zadružne svojine daje zadrugi karakter neprofitne organizacije, koje je osnovni oslonac posebnog položaja zadruga u strukturi privrednih subjekata i zakonskom uređenju njenog položaja.

– Zadržna svojina, iako nije prevashodno okrenuta profitu, ima jasno izraženu ekonomsko-razvojnu funkciju. Ona pomaže obnavljanju i intenziviranju privrednih aktivnosti. Zadruga, zbog konkretnog interesa, angažuje slobodna sredstva građana i plasira ih, neposredno i posredno, u privredne aktivnosti. Drugim rečima, dobro organizovana zadruga veoma podsticajno deluje na razvoj i intenziviranje privrednih aktivnosti. Kada se govori o položaju, posebno o značaju zadruga, kada se predlažu zakonska rešenja i utvrđuju mere ekonomske politike, treba imati u vidu ovu značajnu funkciju.

– Mada je u savremenim uslovima i kod zadruga kao privrednih subjekata primarna poslovna komponenta, zadržna svojina kao jednu svoju značajnu funkciju uključuje i trajno zadržava uzajamnost i solidarnost, a to znači određenu socijalnu komponentu. Naime, ako u određenoj oblasti postoje naglašeni socijalni problemi određenih društvenih grupa ili slojeva, sa dosta uspeha mogu se rešavati razvojem zadrugarstva.

ZADRUŽNA SVOJINA

Zadržna svojina je kolektivni oblik vlasništva u zadržnom sektoru privređivanja.

Zadržna svojina nije ni društvena, ni državna, ni privatna, već poseban oblik svojine. Javlja se kao specifičan društveni oblik uzadrživanja rada i sredstava na dobrovoljnoj osnovi. Zadržna svojina je zasnovana na ekonomskim interesima učesnika združivanja. Ona je svojina zadržnog kolektiva koji zajednički odlučuje i koristi sredstva zadruge i raspolaze njima.

Značaj zadržne svojine, s obzirom na njen ideo u celokupnoj svojini sredstava za proizvodnju i ostalih sredstava, u pojedinim zemljama vrlo je različit zavisno od niza uslova, a pre svega od društveno-ekonomskog sistema. Veoma je zastupljena i u mnogim privredno razvijenim kapitalističkim zemljama.

OSOBENOSTI ZADRUŽNE SVOJINE

Zadržna svojina je osobena u odnosu na druge oblike svojine. Njene specifičnosti su: nastala je od privatne svojine, radom i ulaganjem zadrugara; jedan je od motiva udruživanja u zadruge; o ulaganju dela akumulacije u zadržne fondove, odnosno u investicije, odlučuju zadrugari; zadržna imovina se ne može deliti niti otuđiti, može se samo preneti drugoj zadruzi, da bi se zaštitili zadržni fondovi ili osnovala nova zadruga; zadržna imovina se nasleđuje.

Iz navedenog proizilazi da zadržna svojina može da postoji samo u zadrugama, bez obzira na njeno privatno poreklo.

Vekovna praksa našeg zadrugarstva pokazuje da su zadruge značajno doprinosile privrednom razvoju zemlje uvek kad je država uvažavala zadržnu imovinu. U periodima kada je to izostalo, dometi zadrugarstva su bili skromni.

Savremeno jugoslovensko društvo je u fazi tranzicije (prevođenja) u novi društveno-ekonomski sistem, zasnovan na tržišnom privređivanju, slobodnom preduzetništvu i mnoštvu svojinskih odnosa. Za razvoj zadrugarstva je od presudnog značaja da zadržna svojina bude ravnopravna sa drugim oblicima svojine i da za nju država bude trajno opredeljena. Samo tako se i u našoj zemlji može izgraditi zadržni privredni sistem, kao što je to postignuto u mnogim zemljama širom sveta.

FORMIRANJE ZADRUŽNE SVOJINE

Zadržna svojina, kao specifičan oblik svojine, formira se na sledeće osnovne načine: udelima zadrugara; poslovanjem zadruge; ulaganjem zadržne svojine kao kapitala; pravnim poslom; vraćanjem bivše zadržne imovine; transformacijom drugih oblika svojine – društvene (opšte) i državne.

Udeli zadrugara

Zadrugari unose udele u zadruge prilikom osnivanja ili pristupanja zadruzi. Udeli ne moraju biti u zadržnoj svojini – zadrugar može zadržati pravo svojine na udelu (zavisu u kom je obliku) ili delu udela. Pitanje raspolaganja i korišćenja udela reguliše se pravilima zadruge koja mogu da propišu da se jedan njegov deo prenese u zadržnu svojinu. U nekim zapadnim zemljama član zadruge ima više glasova, ali se vodi računa da se u odlučivanju obezbedi dominacija onih koji imaju po jedan glas. U odlučivanju u zadrugama o imovini često učestvuju i zaposleni u zadrugama, ali njihovo učešće ne može biti većinsko.

U praksi se mnoge zadruge ne drže ovih i drugih zadržnih principa pa je došlo do raznih devijacija na štetu zadrugara. Tako imamo i pojave da su zadrugari pretežno ili čak samo uposleni u njoj. Radi otklanjanja narušavanja ovih i drugih zadržnih principa nužno je da funkcioniše zadržna revizija.

Zadržna svojina nastala poslovanjem zadruge

Svaka zadruga u uslovima tržišnog privređivanja mora težiti da ostvari što bolje rezultate poslovanja, odnosno određeni višak prihoda nad rashodima. Zadruge se, dakle, moraju baviti biznisom, razvijati sopstveno preduzetništvo, što podrazumeva određeni nivo samostalnosti u poslovanju. Ali ono što zadruge bitno razlikuje od preduzeća i njihovog upravljanja profitom je RASPODELA. Zadruga ostvarenu dobit raspoređuje u zajedničke fondove, a delimično i retko raspodeljuje zadrugarima. Ovo pitanje se, uglavnom, reguliše pravilima zadruge i čini osnovni i trajni izvor nastajanja zadržne imovine, odnosno svojine.

U zadruzi se odlučuje po zadržnim principima, uz primarnu potrebu za reprodukcijom i uvećanjem svojine, za razliku od deoničarskog društva u kojem se odlučuje o raspodeli na osnovu uloženog kapitala.

Ulaganje zadržne svojine kao kapitala

Zadruga može da svoja slobodna sredstva (višak prihoda nad rashodima, zadržnu štednju i sl.) uloži u bilo koji oblik privredne aktivnosti i na taj način ostvari dobit koja se transformiše u imovinu zadruge. Tako se povećava zadržna svojina i zadrugari realizuju svoje ciljeve udruživanja. Zadruge na taj način mogu osnovati i sopstveno zadržno preduzeće, što je posebno značajno u oblasti prerade poljoprivrednih proizvoda.

Zadržna svojina nastala pravnim poslom

Kao i drugi privredni subjekti, zadruga ima pravo da pribavi svojinu zaključivanjem ugovora na pokretnu i nepokretnu imovinu. To pravo se odnosi na sva sredstva koja se nalaze u pravnom prometu.

SVOJINA I IMOVINA

Kad je reč o svojinskim odnosima i imovini, često je prisutna terminološka nesaglasnost između pravne, ekonomske, tehničke i sociološke struke.

Bazni pojam je svojina. Za pravnike svojina je pravo na osnovu kojeg se može izvršiti uknjiženje, nositi tapija, vršiti zalog, što se može prodati ili kupiti bez ograničenja i što je predmet ostavinskih rasprava; ekonomisti je vide kao aktivu ili pasivu u knjigovodstvenim iskazima; tehničari (inženjeri) kao realne stvari: njive, zgrade, mašine, stoku, zasade; sociolozi kao materijalni izraz društvenog odnosa između ljudi preko i povodom stvari.

Širi pojam od svojine je imovina. U tržišnoj privredi imovina je skup stvari, prava i novca koji su na raspolaganju tržnom subjektu – fizičkom ili pravnom licu za obavljanje delatnosti. Sva imovina nije i svojina onog ko njome upravlja.

Vraćanje zadružne imovine

Utvrdjivanje i vraćanje ranije stečene zadružne imovine u zadružnu svojину predstavlja prvorazredan posao za opstanak i očuvanje zadružne svojine a time i zadrugarstva uopšte.

Transformacija drugih svojina

Zadružna svojina može da se formira pravnim postupkom prenošenja bilo koje svojine na zadrugu kao titulara. Ovo se prevashodno odnosi na transformisanje društvene svojine koja se već nalazi u zadrugama u zadružnu svojinu kao osnovni oblik svojine u zadrugama.

OBLICI SVOJINE U ZADRUGAMA

Posebnost svojinsko-pravnih odnosa u zadrugi ogleda se u tome što u njoj, za razliku od preduzeća, može postojati pluralizam oblika svojine i to: *zadružna* – titular je zadruga; *privatna* – titular je zadrugar; *zajednička* – titular je grupa zadrugara; *društvena* – titular je zajednica („svako i niko“) i *državna* – titular je država.

Zadružna svojina je osnov poslovanja i razvoja zadruge. Zakonom o zadrugama regulisano je da se zadružna svojina ne može pretvarati u druge oblike svojine.

Privatna svojina je značajno zastupljena u zadrugama. To su sredstva koja zadrugari unose u zadrugu a održavaju nad njima pravo svojine, i služe da se ostvare poslovni ciljevi u zadrugi.

Zajednička (grupna) svojina u zadrugama se može sresti tamo gde grupa zadrugara želi da ostvari poseban cilj ili interes u poslovanju u okviru zadruge. Njihovi udeli u svojini su određeni, ali nisu unapred podeljeni. Ova svojina je bila veoma prisutna u porodičnim zadrugama. U odnosima sa zadrugom bitno je da nosioci ove svojine svoja prava regulišu ugovorom.

Društvena svojina se često sreće u zadrugama. Čak je i zadružna svojina jedno vreme tretirana kao poseban oblik društvene svojine, pa su zato često i nerazgraničene. S obzirom na to da nema jasno određenog titulara, a time nema ni ekonomsku osnovu da se efikasno reprodukuje, društvenu svojinu u zadrugama treba preurediti u zadružnu svojinu i na taj način odrediti zadrugu kao njenog pravnog titulara.

Državna svojina se ponekad, zbog posebnih interesa, može naći u zadrugi. Pravo i obaveze upravljanja tim sredstvima treba ugovorno regulisati.

SVOJINA I STATUSNE PROMENE ZADRUGE

Statusne promene zadruge mogu nastati kao posledica objektivnih i subjektivnih okolnosti. Objektivne okolnosti su promene prirodnih uslova poslovanja, tehničko-tehnološke promene, kao i promene u unutrašnjoj organizaciji zadruge. Subjektivne okolnosti nastaju voljom zadrugara (prestanak rada zadruge, pripajanje, podela na više zadruga i dr.).

Zakonskom regulativom određeno je da zadruga može da se transformiše samo u zadružne forme.

Statusne promene zadruge mogu biti:

– zadruga se može spojiti sa drugom zadrugom, pri čemu postojeći subjektivitet prelazi na novonastalu zadrugu;

– zadruga se može pripojiti drugoj zadrugi, pri čemu zadruga koja se spaja gubi svoj zadružni subjektivitet, a zadruga kojoj se pripaja ga zadržava; imovina se prenosi na zadrugu u koju ulazi, sa pravom odlučivanja i raspolaganja;

– zadruga se može podeliti na više zadruga pri čemu pravni subjektivitet prelazi na više novonastale zadruge.

U prva dva slučaja radi se o uvećavanju a u trećem o umanjenju imovine i kapitala zadruge.

Zakonom su utvrđeni sledeći razlozi prestanka rada zadruge:

– ako se broj zadrugara smanji ispod broja potrebnih za osnivanje u određenom vremenskom periodu i

– ako prestaju uslovi za obavljanje delatnosti zadruge.

Prilikom prestanka rada zadruge treba razlikovati takođe dva slučaja:

– prestanak rada zadruge likvidacijom, kada ostaje deo imovine zadruge, i

– prestanak rada zadruge stečajem jer zadruga nema dovoljno imovine da izmiri obaveze.

Prestankom rada zadruge prestaje da postoji i njena imovina – prelazi u ruke drugih titulara. Ovo pitanje je regulisano zakonom, statutom ili pravilima zadruge. Imovinu u zadružnoj svojini po izmirenju obaveza treba zadržati za osnivanje nove zadruge, pa se zato privremeno prenosi na zadružni savez. Ovakvo rešenje važi i za društvenu svojinu zatečenu u zadrugi. Imovina nad kojom su pravo svojine zadržali zadrugari vraća se njima, što važi i za grupnu imovinu.

Međutim, u praksi imamo i nezakonska transformisanja zadružne svojine (zadruge) u druge oblike svojine i organizovanja, kao i gubitak te svojine zadruga, što treba sprečiti trajnim uvođenjem zadružne kontrole i revizije.

ZADRUŽNA IMOVINA STVARANA IZMEĐU DVA SVETSKA RATA

Između dva svetska rata, od 1918. do 1941. godine, vrednu imovinu svojim poslovanjem stvorile su zadruge, članice Glavnog saveza srpskih zemljoradničkih zadruga. Evo nešto od te imovine: palata u Beogradu (Resavska ulica 13-15, danas Generala Ždanova, isti broj), Dom zadrugara u Zemunu, klanice u Velikoj Plani i Zaprešiću kod Zagreba, mlinovi u Adi i Molu, magacini u Jagodini i Slavanskom Brodu, hotel u Gradcu na Moru, palate u Sarajevu, Podgorici i Skoplju, brojni podrumi, imovina lokalnih zadruga i drugo.

Zadrugari su 1928/29. godine sagradili u Beogradu palatu (u Poenkarovoj 21, danas Makedonska), a od 1921. do 1941. godine zadružne domove zdravlja u Lazarevcu, Bajinoj Bašti, Peckoj, Slovcu, Banjanima (opština Ub) i mnoge druge.

Posle Drugog svetskog rata

ZADRUŽNA IMOVINA U DRUŠTVENOJ SVOJINI

U Jugoslaviji pred Drugi svetski rat zadružni sektor privrede je bio snažno razvijen i dobro organizovan. U Zakonu o privrednim zadrugama donetom 1937. godine može se videti da je imovina zadruge različita od imovine zadrugara i da zadrugari imaju određene koristi od te imovine: da njima pripada i određeni deo dobiti ostvarene poslovanjem zadruge na bazi imovine; i da se imovina koja preostane posle prestanka rada zadruge deli zadrugarima. Po tome se, između ostalog, zadruga razlikuje od drugih privrednih organizacija.

Zadružna svojina, kao poseban oblik svojine, prvi put u posleratnom periodu se pojavljuje u Ustavu iz 1946. U članu 14 bilo je propisano da su sredstva reprodukcije opštenarodna imovina (u rukama države) ili imovina privatnih (fizičkih) ili pravnih lica. Priznata su tri oblika svojine: državna, zadružna i privatna.

U periodu od 1946–1953. godine zakonski propisi, na osnovu Ustava iz 1946. godine regulišu sva glavna pitanja zadrugarstva, pa i pitanja vezana za zadružnu svojinu poput predratnog iskustva, ali ovog puta zakonskim rešenjem formira se zadružni sektor privrede na osnovama zadružne svojine.

Po Ustavnom zakonu iz januara 1953. godine zadružna svojina je prestala da bude poseban oblik svojine. Od tada je zadružna svojina poseban oblik društvene svojine. Imovina zadruge je u društvenoj svojini – regulišu je zakonski propisi iz tog vremena.

Tako je bilo sve do donošenja Ustava SRJ i Republike Srbije 1992. godine kada je Zadružna svojina ponovo pravno utemeljena.

ZADRUŽNA SVOJINA U ZAKONIMA – OD NASTANKA DO NESTANKA

Bez obzira na to da li je bila zakonski utemeljena, zadružna imovina stalno je stvarana pa je, dakle, uvek i postojala.

U našim krajevima prvi oblici zadružnog organizovanja nastali su pre sto pedeset godina. Već u prvim zadrugama pojavljuje se imovina čiji je titular prava svojine zadruga - kao privredni subjekt ili zadrugari – kao kolektivni titular. Vlasnik imovine stvorene radom zadruga bila je zadruga. Tada, kao i danas, osnivači zemljoradničke zadruge su obezbeđivali pretežna ili čak ukupno potrebna novčana i druga sredstva za osnivanje i početak rada zadruga. U početku se ova imovina svodila na poneku zajedničku mašinu, stoku, zadrugu... Uspostavljen je, i bez zakonske regulative, institut osnivačkog udela. Zadruga je tada raspolagala, kao što i danas raspolaže, osnivačkim udelom, što je jedno od najbitnijih obeležja vlasništva. Jer, tuđa imovina se samo koristi, a vlastitom se i raspolaže. Tako se pojavio novi svojinski oblik imovine – zadružna svojina.

Mada je u to vreme imovina zadruga bila skromna, zadružna svojina je brzo stekla mesto u zakonskim i drugim propisima, bankama i bankarskim institucijama, u prometno-trgovinskim poslovima...

Razvojem zadrugarstva i povećanjem broja zadruga razvijala se i uvećavala zadružna imovina. Država je materijalno pomagala osnivanje zadruga i razvoj zadrugarstva, posebno zemljoradničkog, što je značajno uticalo na uvećavanje zadružne imovine.

Svojinski karakter zadružne imovine nije dovođen u pitanje sve do pojave imovine sa statusom društvene svojine posle Drugog svetskog rata. Tada se pojavila i teza po kojoj je zadružna svojina „niži stepen društvene svojine“. Iako bez naučne osnove, ova teza je značajno uticala na sudbinu zadružne svojine. Tako se dogodilo da se, bez najave i radikalnih promena u strukturi vlasništva, donošenjem Ustavnog zakona 1953. godine izgubila zadružna svojina kao ustavom zagarantovan svojinski oblik. A upravo od te 1953. godine počinje nagli razvoj zadrugarstva, posebno zemljoradničkog. Povoljnim kreditima i drugim merama država tada pomaže razvoj zadrugarstva. Kupovinom zemljišta i mehanizacije, unapređenjem stočarske proizvodnje i po drugim osnovama, zadružna imovina se naglo uvećavala. Međutim, vlasnik te imovine nije bila zadruga nego društvo, bez obzira na to što je tu imovinu sticala zadruga.

Zakoni o zadrugama iz 1990. i 1996. godine ustanovili su pravo po kome će imovina stečena radom i poslovanjem zadruga i zadrugara posle 1. jula 1953. godine biti vraćena tim zadrugama. Novi Zakon o zadrugama, usvojen u avgustu 1996. godine, reguliše pitanje vraćanja imovine zadrugama. U članu 95. ovog Zakona stoji da će imovina koja je bila u vlasništvu zadruga i zadružnih saveza posle 1. jula 1953. godine, biti vraćena tim zadrugama, odnosno savezima. Kao polazna uzima se upravo godina u kojoj je vlasništvo nad imovinom svedeno na dva oblika – privatnu i društvenu svojinu, a zadrugama se otvara mogućnost potraživanja zadružne svojine, koja kao pravna kategorija nije postojala sve do donošenja Ustava SRJ i Republike Srbije 1992. godine.

Bez obzira na to da li je ili nije bila na zakonu zasnovana, zadružna imovina je od postanka zadruga uvek stvarana pa je, dakle, i postojala. Zadružna imovina je postojala i onda kada su funkciju zadruga preuzele Osnovne organizacije kooperanata (OOK). Po svom karakteru to je zajednička imovina onih koji su je stvorili. A stvorili su je zadrugari, samostalno ili zajedno sa radnicima zaposlenim u zadrugi. Nad tako stvorenim imovinom titular pravne svojine je zadruga.

VRAĆANJE IMOVINE ZADRUGAMA

ZADRUGE TRAŽE SVOJE

Pitanje vraćanja zadružne imovine je izuzetno značajno za zadruga pa ga zato treba svestrano razmatrati.

Izgovor o zaštiti društvene imovine nema mesta, jer to što su zadruga i OOK stvarale nije društveno već je nastalo radom i angažovanjem privatnih sredstava zadrugara. Ako se posmatra sa stanovišta zaštite društvene imovine, zadruga u Vojvodini su, svojim ponovnim nastankom, dobile svega 10.500 ha i nešto zastarele mehanizacije a sve ostalo je kupljeno i izgrađeno u vreme njihovog postojanja. Zadruga su kupovale zemlju a to pravo su imala i društvena preduzeća. Kredite za kupovinu zemljišta dobijali su i jedni i drugi. Vraćali su kredite, plaćali kamatu i jedni i drugi sa tom razlikom što su preduzeća sredstva za vraćanje duga ili nabavku i izgradnju novih objekata obezbeđivala angažovanjem zemljišta i sredstava za rad u društvenoj svojini a zadruga su to obezbeđivale, pored rada zaposlenih, i radom zadrugara i sredstava za rad koja su bila u privatnom vlasništvu. Prema tome, kvalitet sredstava nije isti, sredstva zadrugara su privatna. Troškovi rada zaposlenih u zadrugama nisu sadržali samo to već su obuhvatili i sredstva za vraćanje dugova, proširenu akumulaciju i dr. Pored odricanja dela dobiti pri raspodeli za obezbeđivanje određenih nabavki, seljaci su i na pomenuti način učestvovali u stvaranju zadružne imovine. Prema tome, ako je nepravda prema seljacima učinjena 1953. godine smanjenjem zemljišnog maksimuma, odnosno konfiskacijom, istu težinu ima i nepravda učinjena prema zadrugarima – seljacima oduzimanjem imovine zadrugama i njihovoj transformaciji u OOK.

Kod vraćanja imovine zadrugama ne treba zanemariti i onaj deo koji su OOK stvarale kroz razne vidove „udruživanja sredstava“. Jer, postavlja se pitanje odkuda sredstva OOK kada nisu imali svoje imovine. I ovde su to sredstva zemljoradnika. Oni su plaćali maržu koja nije samo pokrivala troškove rada zaposlenih, bilo je tu i sredstava za proširenu akumulaciju. Niko ne spori da je tu doprineo i rad zaposlenih, ali oni su svoje angažovanje ostvarivali kroz plate, zdravstvenu zaštitu, penzije a seljak je to sve posebno plaćao. Imati zemlju i raditi nije nikakva privilegija.

Prema tome, zadruga ne traže društvenu imovinu, niti insistiraju na otpuštanju radnika, već traže ispravku nepravde, odnosno vraćanje zadružne imovine kao što je svima vraćena zemlja, bez obzira da li su ili nisu zemljoradnici. Ništa više, ali ni manje!

Ako postoji takvo opredeljenje državnih institucija, onda se može govoriti o budućnosti zadrugarstva. U protivnom, ako treba počinjati od početka slabi su izgledi za budućnost. Ljudi su već umorni u dokazivanju šta je šta, jer, to je ista generacija zadrugara. Oni su stvarali tu imovinu, njima je uzeta i njima treba da se vrati.

Dr LJILJANA VASIĆ

PREDRASUDE O SELJAKU I ZADRUGI ODLAŽU VRAĆANJE IMOVINE

Zadružna imovina kao svojinska kategorija nastala je sa nastankom prvih zadruga. Pravila zadruga su još u XIX veku utvrđivala da nakon prodaje tržnih viškova i podmirenja obaveza koje su zadruga imale, ako nešto pretekne može se deliti ili odlukom zadrugara ulagati u nabavku mehanizacije, zemljišta i sl. Nakon prestanka rada zadruga stvorena imovina se ili delila među zadrugarima ili, što je bio slučaj u većini zadruga, prenosila u vlasništvo drugoj organizaciji ili savezu, koji su nastavljali proizvodnju. Na taj način je u Vojvodini nastala značajna imovina.

U vreme gašenja zadruga i nastanka OOUR za kooperaciju, odnosno OOK, u Vojvodini je u društveni sektor preneto i ubeleženo kao društvena svojina preko 200.000 ha zemljišta koje su zadruga kupile, zatim 10 klanica, 6 mlekara, 19 mlinova, 2 fabrike za preradu brašna i testenina, 8 fabrika za preradu voća i povrća, 11 mešaona stočne hrane, 4 kudeljare, 17 građevinskih pogona, 27 pogona za trgovinu industrijskom robom... koje su zadruga izgradile. Nije bilo ni jedne zadruga koja se bavila samo primarnom proizvodnjom. U to vreme pre-

neta su i značajna finansijska sredstva jer su zadruge dobro radile i ostvarivale pozitivne rezultate. Samo u periodu 1957–68. godine zadruge su 6,8 puta uvećale vrednost osnovnih sredstava (računato po stalnim cenama).

I kasnije su OOK udruživale sredstva za izgradnju ili rekonstrukciju nekih prerađivačkih objekata i sl. Sigurno da to nije bio samo rezultat rada zaposlenih, već i deo marže koje su seljaci plaćali za obavljani posao.

Devedesetih godina, kada su doneti zakoni o zadrugama i zemljoradničkim zadrugama, kao i drugim aktivnostima, izgledalo je da dolaze bolji dani za zadrugarstvo. Zakoni su predviđali da sva imovina stvorena radom i poslovanjem zadruga treba da se vrati novoformiranim zadrugama. I tu nastaju problemi. Javljaju se razne pravničke dileme o tome ko je sledbenik ove imovine, kako zaštititi društvenu svojinu i dr. Nisu to prevashodno stručne dileme već više dolaze od izražaja teze da će se vraćanjem imovine seljak obogatiti ili da će upropastiti zadrugu imovinu i sl. Seljak je uspeo da opstane i da svoju imovinu poveća jer za to ima interesa, pa je neopravdano smatrati da će vraćenu imovinu upropastiti, tim pre što se imovina neće deliti pojedincima već će ostati u zadrugi koja posluje po zakonskim propisima.

Kako vreme odmiče, a sudski sporovi se ne rešavaju, stiče se utisak da je u pitanju više ideološki pristup a manje pravne nejasnoće. Posebno treba istaći da se u stručnim i naučnim krugovima govori o nejasnoćama u nastanku ove imovine kao da se ona stvara od juče a ne već 150 godina. A dok se pitanje imovine ne reši na zadovoljavajući način, teško da će doći do oporavka poljoprivrede. Uostalom, i nakon ukidanja seljačkih radnih zadruga država je, da bi brže oporavila poljoprivredu, raznim merama pomagala razvoj zadrugarstva, što treba da čini i sada.

Sada se mnogo govori o privatizaciji i donose određena zakonska rešenja. Međutim, kada je o zadrugama reč treba odvojiti šta je zadržano, a ono što je ugrađeno u razne prerađivačke objekte treba proceniti i izdvojiti zadržano u vidu akcija i sl. Uostalom, u svetu postoje zadržane preduzeća koja su nastala izdvajanjem određenih sredstava dve ili više zadruga i kojima zadruge upravljaju zavisno od visine vlasničkog udela (npr. šećerane u Francuskoj, mlekare i klanice u Danskoj i Holandiji i dr.). U nastanku prehrambene industrije u Vojvodini nisu učestvovali samo zaposleni već su značajnu ulogu imali i seljaci – proizvođači sirovina. To im se mora priznati radi budućnosti zadrugarstva, odnosno poljoprivrede.

Iz zakona o zadrugama: član 94

ZADRUGAMA AKCIJE ILI DEONICE

Zakon o zadrugama stupio je na snagu 14. septembra 1996. godine. Članom 94. ovog Zakona predviđeno je da se sredstva koja su zadruge bespovratno udružile za izgradnju preradnih i drugih industrijskih kapaciteta vrata zadrugama i to izdavanjem akcija bez naknade od strane korisnika udruženih sredstava. Ovo je slučaj kada se korisnik sredstava transformiše u akcionarsko društvo.

Ako se korisnik udruženih sredstava transformiše u društvo sa organičenom odgovornošću, udružena sredstva vратиće se zadrugi tako što će se upisati kao osnivački ulog zadruge koja će na taj način postati suvlasnik tog preduzeća, sa svim pravima i dužnostima vlasnika.

Zakon o osnovama promene vlasništva društvenog kapitala obavezao je sve privredne subjekte koji raspolažu društvenim kapitalom da utvrde vrednost ukupnog kapitala, vrednost društvenog kapitala i vrednost kapitala drugih vlasnika, u roku od godinu dana od dana stupanja Zakona na snagu, tj. do 4. jula 1997. godine.

PRIMENA ČLANA 95.

Članom 95. novog Zakona o zadrugama predviđeno je da se imovina koja je bila u vlasništvu zadruga i zadržanih saveza posle 1. jula 1953. godine, a koja je organizacionim, odnosno statusnim promenama ili na drugi način preneti bez naknade drugim korisnicima koji nisu zadruge ili zadržani savezi, vrati zadrugi iste vrste, odnosno zadržanom savezu koji vrši funkcije zadržanog saveza čija je imovina bila.

Zakon, dakle, nije uslovio vraćanje imovine pravnim sledbeništvom, niti traži da je imovina stečena radom i poslovanjem zadruge i zadrugara.

Znači, bitne su činjenice: da je imovina u posedu organizacije nezadružnog sektora; da je bila u vlasništvu zadruga u vremenu posle 1. jula 1953. godine; da je preneti bez naknade; da je preneti povodom organizacionih, odnosno statusnih promena ili na drugi način.

Zahtev za vraćanje imovine podnosi se posedniku imovine sa predlogom da se zaključi poravnanje i pitanje reši mirnim putem.

Ako u roku od 60 dana od dana podnošenja zahteva ne dođe do poravnanja, podnosilac zahteva može u roku od 2 godine od dana stupanja na snagu Zakona o zadrugama, tj. do 14. septembra 1998. godine, odnosno od dana osnivanja nove zadruge, pokrenuti upravni postupak pred opštinskim organom nadležnim za imovinsko-pravne poslove sa dokazima da je imovina bila u vlasništvu zadruge posle 1. jula 1953. godine i da je preneti bez naknade nezadružnoj organizaciji.

Po sprovedenom dokaznom postupku nadležni organ donosi rešenje na koje se može podneti žalba Ministarstvu finansija Vlade Republike Srbije, a protiv drugostepenog rešenja može se pokrenuti upravni spor pred Vrhovnim sudom Srbije.

Dr RADE STANKIĆ

VRAĆANJE ZEMLJIŠTA BIVŠIM VLASNICIMA

Za agrokompleks je posebno karakterističan proces reprivatizacije poljoprivrednog zemljišta. Naime, na osnovu Zakona o vraćanju zemljišta iz perioda kolektivizacije i prinudnog otkupa poljoprivrednih proizvoda, u Srbiji su započeti i u određenoj meri ostvareni procesi povraćaja zemljišta bivšim privatnim vlasnicima.

Pomenuti Zakon je nastao kao izraz potrebe da bivši privatni vlasnici dođu do svoje (nepravredno) oduzete imovine. Brzina donošenja ovog Zakona i izostanak rasprave o njemu objašnjeno je kao istorijsko ispravljanje grešaka u zemljišnoj politici kolektivizacije zemljišnog fonda obradivog zemljišta. Tako je u poljoprivredi, koja je svojevretno zabeležila izvestan stepen kolektivizacije, izvršena delimična reprivatizacija, iako je najveći deo obradivog zemljišta i ostao u privatnoj svojini.

Od početka primene Zakona do kraja 1995. godine vraćeno je u privatnu svojinu oko 85% od ukupne površine obradivog zemljišta predviđenog za vraćanje. Reč je o (55.000 zahteva) oko 210.000 hektara obradivog zemljišta, od čega se najveći deo (oko 55%) odnosi na AP Vojvodinu, a zatim (oko 43,5%) na Srbiju van autonomnih pokrajina i nešto ispod 2% na AP Kosovo i Metohiju. U toku primene Zakona identifikovano je nekoliko problema.

Kada je reč o privatnim vlasnicima uočene su pojave njihovog samovlasnog zauzimanja (oko 10.000 hektara) obradivog zemljišta koje je ranije njima pripadalo. Takvim ponašanjem se (uz izostajanje pravne procedure određene Zakonom) dovodi u pitanje normalno odvijanje proizvodnje u pojedinim poljoprivrednim preduzećima.

Drugi problem je vezan za zahteve nekih privatnih vlasnika za vraćanje zemljišta (oko 25.000 hektara) koje nije predmet Zakona (zemljište na kojem su izgrađeni objekti trajnog karaktera ili koje je ušlo u zemljišni fond po postupku izvan osnova predviđenim Zakonom, kao što su arondacija, nacionalizovanje i eksproprijisanje imovine i dr.).

Zakon je bilo lakše primeniti u brdsko-planiskim područjima u kojima zemljište nije menjalo oblik i vrednost i na kojem nije bilo investicionih ulaganja.

Teškoće su nastale tamo gde je izgrađena nova putna i kanalska mreža, sistemi za navodnjavanje...

Problemi u primeni Zakona nastaju i usled ponašanja nekih poljoprivrednih organizacija koje mogu da vrata zemljište bivšim vlasnicima a da pri tome ne ugroze integritet svog poslovanja. Javljaju se problemi i oko postupka koji će se voditi ukoliko ne može da se vrati odgovarajuće zemljište pa mora da se obezbedi odgovarajuća novčana naknada ili odgovarajuće, drugo zemljište.

Problemi nastaju i u vezi povraćaja uređenog zemljišta na kojem je izgrađen hidromelioracioni sistem ili objekti trajnog karaktera (zasadi preko 3 hektara mlađi od 15 godina i dr.) čija vrednost prelazi tržišnu vrednost predmetnog zemljišta.

Opravdano se ističe da povraćaj zemljišta u takvim i sličnim slučajevima ne bi smeo da naruši funkcionisanje ranije oformljenih proizvodnih sistema.

KAKO VRATITI OTUĐENU ZADRUŽNU IMOVINU

Zadružna svojina je nedeljivi kolektivni oblik vlasništva nad imovinom koju su zadrugari stekli poslovanjem zadruge kao pravnog lica.

Odnos države prema ovom obliku vlasništva u pojedinim vremenskim razdobljima bio je različit pa je takvo bilo i zadrugarstvo u našim krajevima.

Od pojave prvih zadruga u Vojvodini (Bački Petrovac, 1846.g.) pravni položaj i imovinski odnosi u zadrugama uređivani su zakonima bivše Austrije, sve do donošenja Zakona o privrednim zadrugama 1937. godine.

Zadružnu svojinu kao „imovinu naprednih zadrughnih organizacija“ poznaje Ustav FNRJ iz 1946. godine, da bi Ustavni Zakon o osnovama društvenog i političkog uređenja FNRJ i saveznim organima vlasti iz 1953. godine imovinu svih pravnih lica definisao kao „Društvenu svojinu“, određenu kao „osnovu društvenog i političkog uređenja zemlje“. Ovim promenama praktično je otvoren proces „podruštvljavanja“ zadružne svojine pa je ona u narednom periodu tretirana kao „društvena svojina“, što otežava postupak njene identifikacije.

Amandmanom XIX na Ustav SFRJ od 1988. godine ponovo je reafirmisana zadružna svojina kao ustavna kategorija koju Zakon o zadrugama iz 1990. godine definiše kao „imovinu zadruga... nastalu radom i poslovanjem zadruge posle 1. jula 1953. godine“. Na osnovu toga otvoren je postupak vraćanja zadružne imovine, što je potvrđeno i novim Zakonom o zadrugama 1996. godine.

I pored reafirmacije zadružne svojine i dalje su prisutne brojne prepreke (normativne i ljudske) u određivanju mesta zadružne svojine u privrednom sistemu.

Identifikovanje zadružne imovine

Dakle, zadružnom imovinom treba smatrati „imovinu koju su zadruge i zadružni savezi stekli svojim poslovanjem posle 1. jula 1953. godine“. Od ove zakonske odredbe treba i poći kad se radi o identifikaciji zadružne imovine.

Identifikacija zadružne imovine utvrđena je kao obaveza svih onih koji je koriste. U Zakonu o osnovama promena vlasništva društvenog kapitala iz 1996. godine piše da je „Preduzeće koje raspolaže društvenim kapitalom dužno da utvrdi ... i vrednost kapitala drugih vlasnika“, što znači i zadruga.

Na toj osnovi korisnici imovine (zadruga, preduzeća i dr.) treba da, u svojim poslovnim i zemljišnim knjigama, utvrde koji je deo ukupne imovine koju koriste – zadružni.

Treba naglasiti da se utvrđeni obim zadružnog kapitala mora izuzeti iz ukupnog kapitala korisnika, naročito u postupku svojinske transformacije. Sa zadružnom imovinom treba postupati na način utvrđen Zakonom o zadrugama.

Zakon o zadrugama iz 1996. godine, članom 95 obavezuje sadašnje korisnike da vrate imovinu zadruga i zadružnim savezima. Ova zakonska odredba podrazumeva vraćanje imovine koja se može identifikovati (poljoprivredno zemljište, objekti – zadruge, pogonske i druge mašine, oprema, kao i novčana sredstva u revalorizovanom iznosu).

Zakon o zadrugama članom 94 obavezuje korisnike društvenog kapitala, nastalog „udruživanjem sredstava“ zadružnih oblika organizovanja, da utvrde vrednost kapitala tih oblika, iskažu je u akcijama, odnosno udelima, i u tom obliku prenesu ih zadrugama. Na ovoj osnovi zadruga, kao stvarni vlasnici kapitala, stiču upravljačka prava u preduzećima koja koriste zadružnu imovinu. Primena ovih odredbi Zakona o zadrugama naročito je značajna kod utvrđivanja učešća zadruga u izgradnji skladišnih kapaciteta (silosi, hladnjače) i kapaciteta prehrambene i druge industrije (mlekare, klanice, šećerane, uljare, mlinovi, pekare, fabrike stočne hrane, fabrike mineralnih đubriva i sl.) koji su sagrađeni „udruživanjem sredstava“ zadruga, raznih kooperacija (ROK, OOK, OUR za kooperaciju) i zemljoradnika.

Promena Zakona kojim je obezbeđen povratak zemljišta ranijim vlasnicima, odnosno njihovim naslednicima (oduzimanje preko zemljišnog maksimuma – Zakon o PZF iz 1953. godine), imala je za posledicu ugrožava-

vanje obima zadružne imovine. Naime, da bi se sačuvali postojeći zemljišni kompleksi deo zadružnog poljoprivrednog zemljišta (upisan u zemljišnim knjigama kao „društvena svojina“ nadeljen je kao „drugo odgovarajuće zemljište“.

Primenom ovog Zakona povratak je, i pored postojanja Zakona o zadrugama iz 1990. godine, vršen bez istovremenog regresa za tako nadeljeno zemljište na teret „opštenarodne imovine“.

Ovo pitanje postaje aktuelno i u odnosu na društvenu svojinu i njenu dalju transformaciju. Naime, primenom ovog zakona država je, vraćajući zemljište ranijim vlasnicima, to činila iz celokupne „društvene svojine“ koja je obuhvatala opštenarodnu imovinu, zadružnu imovinu i društvenu svojinu korisnika zemljišta (koju su društvena pravna lica stekla pravnim poslom). Zato se pitanje prava regresa iz „opštenarodne imovine“ mora rešiti pre utvrđivanja državne svojine nad poljoprivrednim zemljištem.

Rešavanje ovih pitanja u praktičnoj identifikaciji „društvenog“ kapitala predstavlja odlučujući iskorak ka vraćanju zadružne svojine u privredni sistem, ali i određivanje titulara nad imovinom drugih vlasnika, što je pretpostavka ukupne svojinske transformacije.

Postojanje republičkog Zakona o vraćanju imovine zadrugama u ograničenom roku, ideološke neodoumice i lutanja o svojinskom pitanju (posebno o zadružnoj svojini), dugotrajni izostanak ovog oblika svojine iz privrednog sistema, kao i predrasude o zadrugi i seljaku, uticali su na nepostupanje sudova po ovom Zakonu pa je samo manji deo imovine vraćen zadrugama, ali kao „društvena svojina“.

Opasnost da se, zbog nepostupanja po važećim zakonima, još jednom prenebregne zadružna svojina i dalje je veoma prisutna.

Zadruga svoju neaktivnost pravdaju nedostatkom dokumentacije koja se, posebno kupoprodajni ugovori, nalazi kod pravnog prethodnika, najčešće organizovanog kao preduzeće.

Preduzeća koja koriste zadružnu imovinu nameravaju da je identifikuju kao društvenu (jer je tako upisana u zemljišnim knjigama kao i poslovnim knjigama preduzeća) i da je kasnije privatizuju u korist zaposlenih.

Država (politika) „pokriće“ nalazi u donetim zakonima računajući da će nečinjenjem sadašnjih korisnika i nepostupanjem sudova po ranijim zakonskim rešenjima, imati za (po državu korisnu) posledicu uvećanje imovine u državnoj svojini.

Tako nastaje začarani krug različitih interesa sa nesagledivim posledicama za zadružnu imovinu, odnosno svojini.

Šta treba da urade zadruga

Zadruga, kao titulari zadružne svojine, u primeni važećih zakona, po našem uverenju, treba da urade sledeće:

1) Da odlukom organa zadruge svu pokretnu imovinu proglase zadružnom svojinom i po vrednosti koja je evidentirana u poslovnim knjigama uknjiže kao zadružni kapital,

2) Da svu nepokretnu imovinu za koju imaju dokaze da je „nastala radom i poslovanjem posle 1. jula 1953. godine“, uknjiže na isti način kao i pokretnu imovinu, a nadležnom opštinskom sudu podnesu zahtev za promenu oblika vlasništva u listu o vlasništvu tako da se umesto „društvene svojine sa pravom korišćenja“ upiše kao zadružna svojina u vlasništvu zadruge,

3) Da za svu pokretnu i nepokretnu imovinu koja je „nastala radom i poslovanjem zadruge posle 1. jula 1953. godine“ a koja se nalazi kod korisnika koji nisu zadruga, korisnicima podnese zahtev za vraćanje po odredbama člana 95 i člana 94 Zakona o zadrugama. Ovim zahtevom bi trebalo ukazati i na odredbe Zakona o promenama vlasništva društvenog kapitala koji se odnose na obavezu identifikacije imovine drugih (zadružnih) vlasnika.

U rešavanju sudbine zadružne imovine, odnosno svojine, ključno mesto imaju sadašnji korisnici i državni organi i to:

– Organi uprave – za vraćanje, po upravnom postupku, imovine „stečene radom i poslovanjem zadruga i zadrugara posle 1. jula 1953. godine“ ako se zadruga (podnosilac zahteva) i sadašnji korisnik ne sporazumeju oko vraćanja imovine;

– Agencija odnosno Direkcija za procenu vrednosti društvenog kapitala i Fond za zemljište odnosno Ministarstvo za poljoprivredu – za pravilno utvrđivanje vlasništva nad kapitalom;

– Opštinski sudovi (gruntovna odeljenja) – za upis promene oblika vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem brisanjem „društvene svojine“ i upisivanjem „zadružne svojine“, kao i za ostvarivanje prava regresa iz fondova poljoprivrednog zemljišta koje se vodi kao „opštenarodna imovina“;

– Privredni sudovi (sudski registar) – za upisivanje promene organizovanja sadašnjih korisnika zadružne svojine u delu koji se odnosi na kapital preduzeća.

Na ovim osnovama moglo bi da se obezbedi očuvanje zadružnih fondova i onemogući promena oblika vlasništva zadružne imovine kod drugih korisnika.